

על נהרות בבל שם ישבנו גם בביתנו בזכרתנו את ציון

«Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν
καὶ ἐκλαύσαμεν, ὅτε ἐνεθυμήθημεν τὴν Σιών»,

(Ψαλ.: 137:1)

Ἡ περί Χιλιασμοῦ διαβολή

«Ἰππίας φησὶν ὅτι **δεινόν ἐστὶν ἡ διαβολία**, οὕτως ὀνομάζων, ὅτι οὐδὲ τιμωρία τις κατ' αὐτῶν γέγραπται ἐν τοῖς νόμοις ὥσπερ τῶν κλεπτῶν· καίτοι ἀριστον ὃν κτήμα

τὴν φιλίαν κλέπτουσιν, ὥστε ἡ ὕβρις, κακοῦργος οὖσα, δικαιοτέρα ἐστὶ τῆς διαβολῆς, διὰ τὸ μὴ ἀφανὴς εἶναι». Πλουτάρχου ἐκ τοῦ (Περὶ τοῦ) διαβάλλειν.

Οσοὶ ἀπὸ τούτων ἀναγνώστες αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ παρακολουθοῦν μὲ προσοχὴ τὰ δημοσιεύματά μας, θὰ ἔχουν ἀσφαλῶς παρατηρήσει μὲ πόση μεγάλη συνέπεια σεβόμαστε τὴν πίστη καὶ τὶς δογματικὲς ἀλήθειες ἄλλων θρησκειῶν, πόσο πολὺ προσέχουμε τὰ κάθε εἶδους καὶ κατηγορίας ἀνθρώπινα πιστεύω. Οἱ ὅποιες ἀναλύσεις καὶ παρουσιάσεις θεμάτων ποὺ γίνονται ἀπὸ τὶς στήλες αὐτές — ὅπως καὶ γενικὰ ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου — ἔχουν γιὰ βάση καὶ πλαίσιο τὴν ἀλήθεια καὶ τὸν αὐστηρὸ σεβασμὸ τῶν ποιθησῶν τῶν ἄλλων καὶ κυρίως ἐκείνων ποὺ ἀναφέρονται σὲ θρησκευτικὰ θέματα. Δὲν ποδοπατοῦμε, δὲν διαστρέφουμε καὶ δὲν κακοποιούμε τὶς δοξασίες ἄλλων γιὰ νὰ ἐπιβάλλουμε — ἢ καὶ νὰ προστατεύσουμε — τὶς δικές μας πεποιθήσεις. Πιστεύουμε ὅτι οἱ Μονοθεϊστικὲς θρησκείες ὑπηρετοῦν τὸν κοινὸ σκοπὸ τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Ἐνα Θεὸ Πατέρα. Ἐπιπλέον αἰσθανόμαστε μιά μεγαλύτερη τιμὴ, γιὰ τὴ δική μας θεοπνευστὴ θρησκεία, ὁ Ἰουδαϊσμός, ὑπῆρξε ἡ θρησκεία - τροφὸς τόσο τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Αὐτὴ ἡ τιμὴ μᾶς δίνει, ἴσως, καὶ μιά μεγαλύτερη εὐθύνη στὶς ἐνέργειες καὶ τὰ λεγόμενα.

Οἱ ἀναγνώστες μας ἀλλὰ καὶ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς γνωρίζουν τὴν κακὴ προσπάθεια ποὺ καταβάλλεται ἀπὸ κάποιους μεμονωμένους κύκλους — ἐπίσημους καὶ ἀνεπίσημους — τοῦ Ὁρθόδοξου Χριστιανισμοῦ (**σὲ ἀντίθεση μὲ ὁ,τι συμβαίνει σ' ὅλες τὶς ἄλλες χριστιανικὲς ἐκκλησίες τοῦ κόσμου!**) γιὰ νὰ συσχετίσουν ἀνεπίτρεπτα καὶ ψευδῶς τὸν Ἰουδαϊσμὸ τὸν Σιωνισμό μὲ τὴν θεωρούμενη ἀπὸ τὶς Χριστιανικὲς Ἐκκλησίες σάν χριστιανικὴ αἵρεση τῶν «Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά» (Χιλιασμοῦ).

Γιὰ τὴν ἀντίκρουση αὐτῆς τῆς ψευδολογίας — ὅταν ἐμφανίζεται — ἔχουμε γράψει ἑκατοντάδες ἐπιστολές, ἔχουμε στείλει τηλεγραφήματα — ἐξῶδικα, ἔχουμε δημοσιεύσει σειρὰ ἄρθρων, ἔχουμε παρέμβει σὲ δικαστήρια. Ἐπὶ ματαίω! Οἱ ψευδολόγοι καὶ κατηγοροὶ, **ὁσάκις δὲν εἶναι ἀνώνυμοι (πράγμα ποὺ συνηθίζεται στοὺς κύκλους αὐτοὺς!)**, ὅταν βρίσκονται πρὸ τοῦ ὄγκου τῶν συντριπτικῶν στοιχείων ποὺ παραθέτουμε καὶ ἀποδεικνύεται περὶ τὰν τὸ πόσο ἀσχετος εἶναι ὁ Ἰουδαϊσμός (Σιωνισμός) μὲ τὸ Χιλιασμό, τότε σιωποῦν ἢ κάνουν ὅτι δὲν ἀκοῦν ἢ ὅτι δὲν καταλαβαίνουν ὅτι τὰ ὅσα λέγονται τοὺς ἀφοροῦν. «Οὐ μὲ πείσεις, κἀν μὲ πείσεις...».

Ἰδιαίτερο σεβασμὸ δίνουμε — καὶ τὸ ἔχουμε ἀποδείξει — στοὺς ἱερωμένους καὶ κυρίως στοὺς τιτλοῦχους τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Ζητᾶμε, ὅμως — καὶ εἵμαστε βέβαιοι ὅτι καὶ οἱ πιστοὶ τῆς δικῆς τους θρησκείας τὸ ἴδιο ΑΠΑΙΤΟΥΝ — νὰ μὴ λένε οἱ ἱερωμένοι πράγματα ποὺ ἀφίστανται τῆς πραγματικότητος προκειμένου γιὰ τὴ δική μας θρησκεία. Τὸ *Do ut des* ἄλλωστε εἶναι ἕνας θεμελιακὸς κανὼνας, ποὺ ρυθμίζει τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Μὲ θλίψη πραγματικὴ καὶ μὲ συντριβὴ — τὸ ὁμολογοῦμε — ἀναγκαζόμαστε κάποιες φορές νὰ ἀπευθυνθοῦμε σὲ ἱερωμένους ποὺ δὲν τηροῦν τὰ ὅσα — σὲ καὶ κατὰ — διδάσκει αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὴν Ἀλήθεια, ὅταν ἀναφέρονται στὴ δική μας θρησκεία. Μᾶς φαίνεται πραγματικὰ ἀπίστευτο ἀλλὰ καὶ τραγικὸ ὅτι σὲ τέλος τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀναγκαζόμαστε στὴν κοίτιδα τοῦ φωτός, τὴν Ἑλλάδα, νὰ στέλνουμε ἔγγραφα ἢ νὰ μεταχειριζόμαστε γλώσσα σκληρῇ, σάν αὐτὴ τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἀκολουθεῖ. **Φταίμε, ὅμως, ἐμεῖς;** Ἀσφαλῶς ὄχι, ἀφοῦ ἀναγκαζόμαστε νὰ ἀμυνθοῦμε ἐναντίον τῆς διαβολῆς.

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο βρέθηκε ἐκ τῶν πραγ-

μάτων ἀναγκασμένο νὰ στείλει στὸν Μητροπολίτη Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου τὴν παρακάτω ἐπιστολή:

Σεβασμιώτατε,

Μὲ ἀφορμὴ τὸ πρόγραμμα διήμερης συνελεύσεως τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά, δημοσιεύθηκε στὶς τοπικὲς ἐφημερίδες τῆς περιοχῆς σας ἐπίσημη ἀνακοίνωση τοῦ Γραφείου Τύπου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως σας μὲ τίτλο «Οἱ Χιλιαστὲς ὄργανα τοῦ Διεθνoῦς Σιωνισμοῦ».

Στὴν ἀνακοίνωση αὐτῇ, μεταξὺ τῶν ἄλλων, ἀναφέρεται ὅτι «Οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά ἀποτελοῦν ὄργανα τοῦ διεθνoῦς Σιωνισμοῦ».

Ἐπίσης, δημοσιεύθηκε ἐνυπόγραφη δήλωση τοῦ ὑφ' ὑμᾶς Ἀρχιμανδρίτου κ. Κ. Σακαρίδη, Ἱεροκήρυκος τῆς Μητροπόλεως σας. Στὴ δήλωση τοῦ ἐν λόγω Ἀρχιμανδρίτου ἀναφέρεται ὅτι ἐπίσημα κείμενα τῶν Χιλιαστῶν ὁμολογοῦν ὅτι ὑπάρχει στενὴ σχέση μὲ τὸν Διεθνή Ἑβραϊσμὸ καὶ Σιωνισμό. Ἐπίσης, ὅτι «Οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά εἰς τὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦν διεθνή ἀντιχριστιανικὴ ὀργάνωση, προσκλίνουσιν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν...».

Ὡς θεολόγος καὶ ὡς ἀνώτατος θρησκευτικὸς λειτουργὸς γνωρίζετε πολὺ καλὰ ὅτι οἱ Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὴ δική μας, παλαιότατη θρησκεία, τὸν Ἰουδαϊσμό. Καμιά Χριστιανικὴ Ἐκκλησία (οὔτε ἡ Καθολικὴ, οὔτε ἡ Προτεστάντικὴ κ.λπ.) προβαίνουν σὲ παρόμοιο συσχετισμὸ, δεδομένου ὅτι εἶναι ἐκ τῶν θεολογικῶν θεσφάτων ἀνύπαρκτος. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, οὔτε κανένα ἀπὸ τὰ Οἰκουμενικὰ Πατριαρχεῖα, οὔτε τὸ κορυφαῖο ἐκεῖνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε ὅμως τώρα πιά καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (Γραφεῖο Ἀντιαιρετικοῦ Ἀγώνος) σεβόμενοι τὴν ἀλήθεια, διανοοῦνται νὰ ὑποστηρίζουν τὸν ἀνύπαρκτο συσχετισμὸ μεταξύ Ἰουδαϊσμοῦ (Σιωνισμοῦ) καὶ Χιλιαστῶν.

Ἐχουμε κατ' ἐπανάληψη τονίσει ὅτι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ δὲν μᾶς ἀφορᾷ ἡ ὁποιαδήποτε πολεμικὴ ἢ ἀντιπαράθεση τοῦς Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά. Εἶναι θέμα ποὺ ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τὸν Χριστιανισμό καὶ τοὺς Χιλιαστὲς. Οἱ τελευταῖοι, μάλιστα, διακηρύσσουν ἐπίσημα ὅτι: «δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τοὺς ἀνευ Χριστοῦ Ἰουδαίους ἢ Ἰουδαίζοντας ἢ Σιωνιστὰς ἢ ἄλλους θρησκευτικοὺς ὁμίλους» (Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά, «Σκοπιά», 1975, σελ. 15).

Ὅποτε εὐλόγα προκύπτει τὸ ἐρώτημα γιὰ ποῖο λόγο γίνεται αὐτὴ ἡ ἀνεπίτρεπτη ἀνάμειξη τοῦ Ἑβραϊσμοῦ; Μήπως ἐπειδὴ ὁ κόσμος προόδευσε καὶ δὲν πιστεύει πιά τα παλαιότερα ἐκεῖνα ψεῦδη τοῦ τύπου «οἱ Ἑβραῖοι σφάζουν τὴν Μ. Παρασκευὴ Χριστιανόπουλα καὶ πίνουν τὸ αἷμα τους» ἢ «Μὴ συναναστρέφεσαι Ἑβραίους γιατί εἶναι βρώμικοι καὶ μπορεῖς νὰ πάθεις πανούκλα», κ.ἀ. παρόμοια.

Καὶ πέρα ἀπ' αὐτὰ, καίριο καὶ καθοριστικὸ παραμένει τὸ ἐρώτημα πῶς ἐσεῖς δέχεσθε καὶ καλύπτετε τέτοιες ἀνυπόστατες ἀπόψεις ποὺ φτάνουν τὰ ὅρια τῆς συκοφαντίας ἐναντίον μιάς ἄλλης θρησκείας, τροφὸς μάλιστα ἐκείνης ποὺ ἐσεῖς διδάσκετε».

Με τιμὴ

Ὁ Προεδρεύων
Ἀντιπρόεδρος
Δαβὶδ Σαρφατής

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Ραφαὴλ Μ. Σαμπεθάι

Φωτογραφία ἐξωφύλλου: Ἀσσορμπανιμπάλ ὁ Βαβυλώνιος

Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότης Βόλου διά τοῦ Προέδρου τῆς κ. Ρ. Φρεζή τιμᾷ τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος στό πρόσωπο τοῦ Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Χριστόδουλου.

Χριστιανοί ἱεράρχες πού βοήθησαν Ἑβραίους

Τό θέμα τῆς ἀνευρέσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς πατρίδος μας πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν κατοχή, ἀπασχόλησε πάντα σοβαρά κι ἀπασχολεῖ ἀκόμα καί σήμερα τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο.

Τό θέμα ἀπασχολεῖ σήμερα πιά ἐντονα, γιατί φεύγουν βιολογικά ἀπό τὴ ζωὴ ὅσοι κατέχουν στοιχεῖα, πού εἶναι χρῆσιμα καί ἀποδεικτικά.

Τό Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο κατὰβάλλει προσπάθειες πρὸς κάθε κατεύθυνση γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν παρακαλεῖ καί πάλι ὅλους ὅσους ἔχουν ὁποιαδήποτε στοιχεῖα νὰ τὰ γνωρίσουν στὰ γραφεῖα τοῦ ΚΙΣ.

Οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ ἱεράρχες

Οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ ἱεράρχες ἀλλὰ καί ἀπλοὶ ἱερωμένοι πού βοήθησαν τοὺς Ἑβραίους κατὰ τὴν κατοχὴ ἀποτελοῦν ἰδιαίτερο λαμπρὸ κεφάλαιο. Τό Yad Vashem, τὸ εἰδικὸ Ἰδρυμα στὸ Ἰσραήλ, ἔχει ἤδη τιμήσει μεταθανάτια γι' αὐτὴ τους τὴ συμβολὴ μὲ τὸν τίτλο τοῦ «Δικαίου τῶν Ἑθνῶν» (μὲ τιμητικὸ Δίπλωμα καί φύτεμα δέντρου μὲ τὸ ὄνομά τους) τοὺς ἀοιδίμους Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, Μητροπολίτες Ζακύνθου Χρυσόστομο, Θεσσαλονίκης Γεννάδιο καί Χαλκίδος Γρηγόριο.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Τοῦ Ἐπισκόπου Ἀχελώου κ. Εὐθυμίου

Στὴν ἐφημερίδα «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» (ὄργανο τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος) δημοσιεύθηκε μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῶν 40 χρόνων ἀπὸ τὴ λήξη τοῦ πολέμου τὸ παρακάτω ἄρθρο τοῦ Ἐπισκόπου Ἀχελώου κ. Εὐθυμίου, μὲ τίτλο «Ἐκκλησία καί Ἑβραῖοι».

Τὸ 1940 μαθητὴς τῆς α' ὁκτατάξιου Γυμνασίου (ε' Δημοτικῆς). Γείτονας καί συμμαθητὴς μου στὸ ἴδιο θρανίο ὁ Ἑβραῖος Μιχάλης Μ. ἤμασταν φίλοι. Ἐκεῖνος, καλός, ἡσυχος καί καθόλου μισαλλόδοξος. Μὲ εὐχαρίστηση παρακολουθοῦσε τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, ἐνῶ δὲν ἦταν ὑποχρεωμένος. Μποροῦσε τὴν ὥρα ἐκεῖνη νὰ φύγει ἀπ' τὴν τάξη. Ἡ κατάσταση, ὅμως, αὐτὴ δὲν κράτησε γιὰ πολὺ. Ἦρθαν οἱ Γερμανοί. Τὸν Μιχάλη ξαφνικά, τὸν χάσαμε. Κανείς δὲν ἤξερε τίποτε γι' αὐτόν καί τὴν οἰκογένειά του.

Ὅταν ἐφυγαν οἱ Γερμανοὶ καί ἡ ζωὴ ξανάρχισε στὴν πόλιν μας, ὁ Μιχάλης φάνηκε ξανά. Ὅλα αὐτὰ τὰ δύσκολα χρόνια ἡ οἰκογένειά του βρῆκε καταφύγιο σὲ μιά ὀρθόδοξη οἰκογένεια, κάπου σ' ἓνα χωριὸ τῆς πατρίδας μας.

Τελειώσαμε τὸ Γυμνάσιο καί χωρίσαμε. Ὁ καθένας τράβηξε τὸ δρόμο του μὲ σύντροφο τίς παιδικὲς ἀναμνήσεις καί τίς περὶπέτειες τοῦ πολέμου.

Ἐδῶ καί μερικά χρόνια τὸ Ταχυδρομεῖο μοῦ ἔφερε ἓνα γράμμα διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα: ἦταν ἀπὸ τὸν παιδικό μου φίλο καί συμμαθητὴ Μιχάλη Μ. πού βρισκόταν τῶρα στὴν Ἀμερική. Ἐνα γράμμα γραμμένο μὲ τὸ χέρι, ἀπλά καί ἐλληνικά, ὅπως γράφουμε στὸν ἀδελφὸ μας καί τὸ φίλο μας.

Μαζί μὲ τὰ ἄλλα ὁ Μιχάλης μοῦ ἔγραφε καί κάτι σημαντικὸ: ἓνα πανεπιστήμιο τῆς Ἀμερικῆς ἔχει ἀναλάβει νὰ συντάξει τὴν ἱστορίαν τοῦ διωγμοῦ τῶν Ἑβραίων κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμο. «Πρέπει νὰ βροῦμε στοιχεῖα πού νὰ φανερώουν τὴν ἀγάπην, μὲ τὴν ὁποία οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες προστάτεψαν τοὺς Ἑβραίους στὴν κατοχὴ καί εἰδικότερα ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία».

Τό θέμα ἦταν πολὺ ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καί τελείως ἀνεξερεύνητο. Ἀπ' ὅ, τι ἤξερα δὲν ἔχει γίνει ἀκόμα καμιὰ εἰδικὴ μελέτη. Ἔτσι τὰ στοιχεῖα ἦταν ἀγνωστα καί ἴσως ἀνύπαρκτα.

Γενικά γνωστὸ εἶναι μόνο πῶς, κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς κατοχῆς, μαζί μὲ ἄλλες ἀρετὲς τοῦ ὀρθόδοξου λαοῦ μας φάνηκε καί ἡ εὐρύτητα τῆς ἀγάπης καί ἀνεξικακίας του. Ἀπόδειξη γι' αὐτό ἦταν ἡ προστασία τῶν Ἰταλῶν — δταν ἡ Ἰταλία συνθηκολόγησε — καθὼς καί ἡ ἀνυστερόβουλη προσπάθεια τῆς ἡγεσίας καί πολλῶν μελῶν τῆς ἐκκλησίας μας γιὰ τὴ διάσωση Ἑλλήνων Ἑβραίων, πού βρισκόνταν σὲ συνεχὴ διωγμὸ ἀπὸ τὰ

γερμανικά στρατεύματα. Μὲ κίνδυνο τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς τους Ἐπίσκοποι καὶ λαὸς ἐκρυψαν, προστάτησαν, ἔσωσαν καὶ φυγάδευσαν στὴν Μ. Ἀνατολὴ χιλιάδες Ἑβραῖους. Κορυφαία ἔκφραση τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης ἦταν ἀσφαλῶς τὸ διάβημα πού ἔκανε πρὸς τὸν Γερμανὸ πλερεξούσιο στὴν Ἑλλάδα Ἀλτεμπουργκ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ἐπικεφαλῆς τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν ὁργανώσεων τῆς Ἀθήνας.

Ὡστόσο, γιὰ ν' ἀνταποκριθῶ στὴν τόσο εὐγενικὴ ἔκκληση τοῦ παιδικοῦ μου φίλου προσπάθησα ἐδῶ κι ἐκεῖ νὰ βρῶ μερικὰ στοιχεῖα. Τὰ συγκεντρώσα καὶ τὰ ἔστειλα. Ἐφέτος ἐπανῆλθε, ζητώντας καὶ νεώτερα στοιχεῖα. Τοῦ ἔστειλα καὶ πάλι ὅ, τι μπόρεσα ἀκόμη νὰ βρῶ. Ὁ ἐπίλογος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ χρονικοῦ γράφτηκε πρὸ ἡμερῶν. Ὅταν ἔλαβα ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιό τοῦ Ταιντσινάτι. Τὸ κείμενό του ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἀγαπητὲ Ἐπίσκοπε Εὐθύμιε,

Ὁ ἱατρός κ. Μιχάλης Μ. μοῦ διεβίβασε τὸ ὕλικο πού τοῦ ἀποστείλατε καὶ πού ἀναφέρεται στίς ἀξιόλογες προσπάθειες τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ γραφείου του, σχετικὰ μὲ τοὺς Ἑβραῖους, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τραγικῶν χρόνων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Σὰς εὐχαριστῶ γιὰ τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ χρήσιμα γιὰ τὸ βιβλίο πού προετοιμάζουμε ἐπὶ τοῦ θέματος.

Ἀπὸ τίς προσωπικὲς μου ἔρευνες, διεπίστωσα πῶς κατὰ τὴ βυζαντινὴ περίοδο ὑπῆρχε μιὰ ἐντυπωσιακὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν πολεμικὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῶν ἀσταμάτητων προσπαθειῶν τῆς γιὰ τὴν προστασία Ἑβραίων πού ὡς ἄτομα κινδύνευαν ἀπὸ πολιτικούς παράγοντες, ἑλληνικούς καὶ ξένους.

Ἐνδιαφερόμαστε καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο στοιχεῖο πού θὰ μπορέσετε νὰ συγκεντρώσετε, ὥστε οἱ προσπάθειες τῶν συναδέλφων σας ὀρθοδόξων κληρικῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τρομερῶν ἐκείνων ἐτῶν νὰ μποροῦν νὰ γίνουν γνωστὲς καὶ στίς ἐπερχόμενες γενεές.

Ἀς ἐλπίσουμε πῶς μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀμοιβαίας ἀνοχῆς θὰ ἐπιτρέψει σέ ὅλους μας νὰ ἐκπληρώσουμε τὸ βιβλικὸ μῆνυμα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, καταβάλλοντας πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ τίς καλύτερες προσπάθειές μας.

Ἰμέτερος

S.B.

Ἀναπληρωτὴς Καθηγητῆς».

Τὸ μικρὸ αὐτὸ χρονικὸ φανερώνει πῶς γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἐφαρμόστηκε κατὰ γράμμα ὁ λόγος τοῦ ἀποστόλου Παύλου. «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην» (Γαλ. γ' 28).

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΙΕΡΑΡΧΕΣ

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός

Τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο, προκειμένου νὰ βοηθήσει ἀποτελεσματικὰ τὴν προσπάθεια τοῦ Θεοφ. Ἐπισκόπου Ἀχελώου ἀναζητήσε καὶ πάλι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα παραθεθεῖ:

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός

□ Γιὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνὸ τὰ σχετικὰ στοιχεῖα εἶναι γνωστὰ κι ἔχουν δημοσιευθεῖ ἐπανειλημμένως.

Ὁ Ζακύνθου Χρυσόστομος

□ Γιὰ τὸν Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο, τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα ἔχουν δημοσιευθεῖ σ' αὐτὸ τὸ περιοδικό, στὰ τεύχη 35 (Ἰανουάριος 1981), 65 (Ἰανουάριος 1984), 67 - 68 (Μάρτιος - Ἀπρίλιος 1984) καὶ 76 - 77 (Ἀπρίλιος - Μάιος 1985).

Ὁ Θεσσαλονίκης Γεννάδιος

□ Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος μεσολάβησε ὥστε ὁ τότε ἀρχιεραββίνος καὶ πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος δρ Κόρετς συνάντησε τὸν τότε πρωθυπουργὸ Ἰωάννη Ράλλη, στὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ μεσολαβήσει στίς Γερμανικὲς ἀρχές Κατοχῆς γιὰ νὰ ἀνασταλοῦν οἱ διαταγές γιὰ τὴν ἐκτόπιση τῶν Ἑβραίων τῆς συμπερωτευούσης. Ἡ συνάντηση ἐγένετο στίς 9 Ἀπριλίου 1943, ὅταν εἶχε ἤδη ἐκτοπιστεῖ τὸ 1/3 τῶν Ἑβραίων. Ὅπως γράφει ὁ διαπρεπὴς ἱστορικός τῆς Θεσσαλονίκης Ἰωσ. Νεχαμά στὸ σημαντικὸ καὶ ντοκουμενταρισμένο βιβλίο του «In memoriam» (Θεσσαλονίκη, 1976): «Παρουσία τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (ὁ Ράλλης) ἔχει μιὰ μυστικὴ συνάντηση μὲ τὸν δρ Κόρετς, πού τὸν ἱκετεύει μὲ ἐνωμένα τὰ χέρια καὶ δάκρυα στὰ μάτια, νὰ ἐπέμβῃ ὥστε ν' ἀνασταλοῦν οἱ ἐκτοπίσεις. Ὁ Ράλλης δὲν εἶναι πιά παρὰ ἓνα ράκος. Μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτῃ φόβο, μεσολάβησε ὑπὲρ τῶν θυμάτων. Τί βαρύτητα, ὅμως, μπορούσαν νὰ ἔχουν τὰ ψελλίσματα, πού μόνο εἰρωνεῖα καὶ περιφρόνηση προκαλοῦσαν στὸν θρασύ νικητὴ; Τὴν ἴδια τὴν ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς του, ἡ ἔκτη ἀποστολὴ μετέφερε 2.800 Ἑβραίους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μόνο ὡς τὰ τέλη Ἀπριλίου ὁκτὼ ἀποστολές Ἰσῆς σπουδαιότητος διαδέχονται ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, σὲ διάστημα δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν. Ὁ Μέρτεν καθαιρεῖ τὸν Κόρετς καὶ τὸν συλλαμβάνει γιὰ νὰ

τόν τιμωρήσει γιά τό θράσος του.

Ή πλήρης άποτυχία του Ράλλη άποθαρρύνει όλους ό-
σους έκινούντο στην Άθήνα. Άντιλαμβάνονται ότι κάθε
ένέργεια είναι μάταια...». (σελ. 196).

Επίσης, ό Νεχαμά στό ίδιο του βιβλίο (σελ. 138) άνα-
φέρει ότι «...περί τά τέλη Φεβρουαρίου 1943, μόλις στα-

Ο Ζακύνθου Χρυσόστομος

θεροποιήθηκε ή είδηση της καταστροφής πού έπλανάτο
πάνω στό έβραϊκό στοιχείο, οι δικηγόροι Δημήτριος
Σπηλιάκος, Πέτρος Λεβή, Δημήτριος Δίγκας και ό καθη-
γητής Βιζουκίδης πήγαν όμαδικά στόν Γενικό Διοικητή
Σιμωνίδη γιά νά τόν έξορκίσουν ν' άποτρέψει τούτο τό
κακό... Διωγμένοι από τούτη τήν πλευρά, οι γενναιόψυ-
χοι τούτοι άνδρες, έστράφησαν πρós τόν Μητροπολίτη
Θεσσαλονίκης, τόν Παναγιώτατον Γεννάδιο, πού του ύ-
πέβαλαν ένα υπόμνημα, σχετικά μέ τόν κίνδυνο πού ά-
πειλούσε τόν έβραϊκό πληθυσμό.

Ο έξέχων κληρικός έπεσκέφθη άμέσως τόν δρα Μέρ-
τεν και διεμαρτηρήθη, έν όνόματι της πίστεως στό Χρι-
στό, έναντίον τών άποστολών πού έτοιμάζοντο. «Περί-
μενα τό διάβημά σας, βεβαίωσε μέ ύφος συμπαθείας και
μέ πλαστό τόνο συμπόνοιας, ό πανούργος. Όμως, οι
προσπάθειές σας είναι, δυστυχώς, καταδικασμένες σέ
άθεράπευτη άποτυχία. Οι διαταγές είναι κατηγορηματι-
κές και καμιά επέμβαση δέν μπορεί νά τίς
τροποποιήσει».

Επίσης, από προφορικές μαρτυρίες, οι όποιες όμως
είναι μόνο ένδεικτικές, μαθαίνουμε ότι ό Μητροπολίτης
Γεννάδιος, μέ προφορική έντολή του στους ιερείς όλων
τών ναών της Θεσσαλονίκης, είχε έπισημάνει νά γίνουν
συστάσεις γιά ν' άποφευχθούν έκδηλώσεις άποδοκιμα-
σίας ή χλευασμών κατά τών Έβραίων, όταν οι Ναζί τούς
ύποχρέωσαν νά ξεχωρίζουν φορώντας τό κίτρινο ά-
στρο.

Όχι μόνο κατά τό Όλοκαύτωμα, αλλά γενικά ό Μη-
τροπολίτης Γεννάδιος, καθ' όλη τή διάρκεια της θητείας
του, ύπήρξε εύμενής άπέναντι στους Έβραίους και συ-
νέβαλε στη σύσφιξη τών δεσμών ανάμεσα στό Έβραϊκό
και στό Χριστιανικό στοιχείο της συμπτωτευούσης.

Ο Δημητριάδος Χριστόδουλος

□ Όπως σημειώνει ό νυν σεβασμιώτατος Μητροπολί-
της Δημητριάδος κ. Χριστόδουλος:

Μέ τήν άφιξη τών Γερμανών στό Βόλο έκλήθη ό γέρον Άρ-
χιραββίνος Μωυσής Πέσαχ από τούς ιθύνοντες του «Ίδρύμα-
τος Ρόζεμπεργκ», όπως έχαρακτηριζέτο συνθηματικά ή έκ-
στρατεία τών Ναζί γιά τήν καταδίωξη τών Έβραίων και διετά-
χθη νά παραδώσει κατάλογον τών μελών της Ίσραηλιτικής
Κοινότητος Βόλου. Έκείνος, προφασισθείς άδυναμίας συντά-
ξεως του καταλόγου εκείνου άμέσως έζήτησε και έλαβε προ-
θεσμία 24 ώρων, προκειμένου νά τόν έτοιμάσει και τόν παρα-
δώσει. Άναχωρών από τά γραφεία τών Γερμανών καθηθύνθη
άμέσως στην Μητρόπολη, όπου έφθασεν άσθμαίνων και κάτω-
χρος, ζητήσας νά συναντήσει τόν Μητροπολίτην. Ό ίδιος ό
Μητροπολίτης άργότερον διηγείτο πώς ύπεδέχθη τόν Άρχι-
ραββίνον, του πρόσφερε κάθισμα, τόν καθυσύχασε και ζήτησε
νά πληροφορηθεί τήν αίτίαν της μεγάλης ταραχής του. Πληρο-
φορηθείς αυτήν, άμέσως και άνευ χρονотριβής, έπεκινώησε
μέ τόν φίλον του Σέφελ, πρόξενον της Γερμανίας στόν Βόλον,
ό όποιος συνέστησε νά είδοποιηθούν καταλλήλως και μυστι-
κώς όλοι οι Ίσραηλίτες του Βόλου νά έγκαταλείψουν τίς οί-
κίες των και νά φύγουν έκ Βόλου, διότι ό κατάλογος έπρεπε νά
συνταχθεί και παραδοθεί και ή σύλληψίς των ήτο βεβαία. Τού-
το και έγινε. Όσοι έξ αυτών πίστευαν είς τήν είδήσιν, έφυγαν
στά χωριά του Πηλίου και άλλου, οι δέ παραμείναντες συνελη-
φθησαν και πολλοί έξ αυτών έθανατώθησαν.

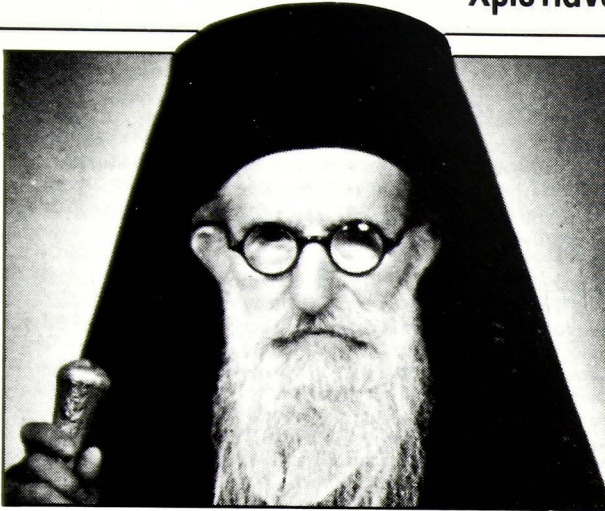
Διά τούς κρυπτομένους είς τά χωριά Ίσραηλίτας, ό Μητρο-
πολίτης έδωσεν έντολήν είς τούς ιερείς νά μεριμνούν γιά ό-
τιδήποτε είχον ανάγκην, μη κάμνοντες διάκρισιν καμιάν. Τούς
δέ έγκλεισθέντες στην Κίτρινη Άποθήκη και μάλιστα στην
μιάν πτέρυγά της, έφρόντιζον, όπως και τούς Χριστιανούς
κρατούμενους, πού κατείχαν τήν άλλην πτέρυγα, οι έντεταλ-
μένοι της όργανώσεως της Έκκλησίας «Χριστιανική Άλληλεγ-
γύη», οι όποιοι καθημερινώς μετέβαινον εκεί και προσέφεραν
τροφή, μεταδίδοντες χρήσιμες πληροφορίες από έξω πρós
αυτούς ή μεταφέροντες άλλες από μέσα πρós τά έξω.

Πολλοί έκ τών Ίσραηλιτών πού έφυγαν στά χωριά πρós σω-
τηρίαν των, παρέδωσαν στόν Μητροπολίτην διάφορα τιμαλφή

Ο Θεσσαλονίκης Γεννάδιος

Χριστιανοί Ίεράρχες

Ο Δημητριάδος Χριστόδουλος

καί άλλα χρυσά αντικείμενά των εντός δεμάτων, τά όποία ό Μητροπολίτης εφύλαττεν στον οίκον του, έως ότου του τά εζήτησαν οί δικαιοϋχοι, όταν επέστρεψαν στίς έστίες των. Οί οικείοι του Μητροπολίτου διηγούνται ότι στίς βιβλιοθήκες του, πίσω από τά βιβλία υπήρχαν κρυμμένα τέτοια μικροδέματα, βαριά όπωσδήποτε, τά όποία όταν τυχαία εκείνοι ανεκάλυπταν, αναζητούντες κάποιο βιβλίο, ό Μητροπολίτης τούς έλεγε να μην τά θίξουν, να μην τά άνοιξουν, αλλά να τά τοποθετήσουν στη θέση τους, εξηγώντας τί περιείχαν καί εις ποιόν άνήκαν.

Παράλληλα, μερικοί Ίσραηλίτες, ένθαρρυνόμενοι από την άγάπην προς αυτούς των Χριστιανών, παρέδωκαν σε ναούς της πόλεως μας προς φύλαξιν όγκώδη αντικείμενα των σπιτιών τους, όπως π.χ. όρολόγια μεγάλα τοίχου κ.λπ., τά όποία είτε παρέλαβαν άργότερα εις την κατοχήν των, είτε τά δώρησαν εις τούς ναούς.

Τά άνωτέρω στοιχεία ήρρύσθημεν έκ πληροφοριών επιζώντων της εποχής εκείνης, έξ ανθρώπων του οικιακού περιβάλλοντος του Μητροπολίτου Ίωακείμ καί έξ άλλων γνωριζόντων καλώς τά πράγματα της περιόδου εκείνης.

Συμπληρωματικά μέ τά παραπάνω ή Ίσραηλιτική Κοινότης Βόλου κατέχει καί τά εξής:

□ Κατά τη διάρκεια του διωγμού, ό Μητροπολίτης έφοδίασε τον Άρχираββίνου Βόλου Μωσή Πέσαχ μέ συστατικήν έπιστολή προς τούς ιερείς της περιοχής, γιά να του παράσχουν ασφάλεια.

Ή έπιστολή, σύμφωνα μέ σχετικό δημοσίευμα του υιού του Άρχираββίνου, έχει ως εξής:

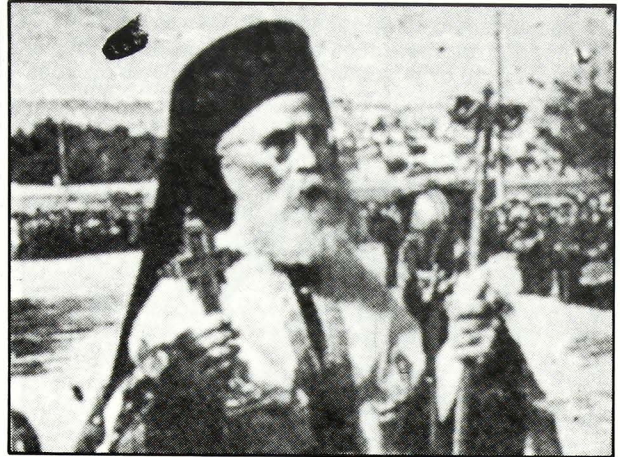
«Βόλος, 28 Σεπτεμβρίου 1943

Άγαπητέ έν Κυρίω,

Συνιστώ τόν επιφέροντα ήρόντα, διδάσκαλον καί παρακαλώ πάντα άδελφόν, ό όποιος θά τόν συναντήσει, να τόν άκούσει μετά προσοχής καί ευμενείας καί να του παράσχει πάσαν διευκόλυνσιν εις ό,τι ήθελε χρειασθεί διά την ζωήν αυτού καί του ποιμνίου του, διά να μην πέσουν θύματα της παρούσης δυσκόλου περιστάσεως.

Μετ' εύχών προς Θεόν
Ο Δημητριάδος Ίωακείμ»

Είναι επίσης βέβαιον, ότι από της θέσεώς του ό Μητροπολίτης Ίωακείμ, διά μέσου των έφημερίων των κομπολέων καί χωρίων, συνέβαλε άποφασιστικά στη διά-

Ο Χαλκίδος Γρηγόριος

σωση των όμοθρήσκων μας. Σε ευρύτερο τομέα, ό ίδιος έκανε παραστάσεις προς τίς Γερμανικές άρχές του Βόλου, γιά τη διάσωση συλληφθέντων Έλλήνων (Χριστιανών καί Έβραίων) κ.λπ.

Ο Χαλκίδος Γρηγόριος

□ Ο Μητροπολίτης Χαλκίδος Γρηγόριος θεωρείτο προστάτης των Έβραίων της Χαλκίδας.

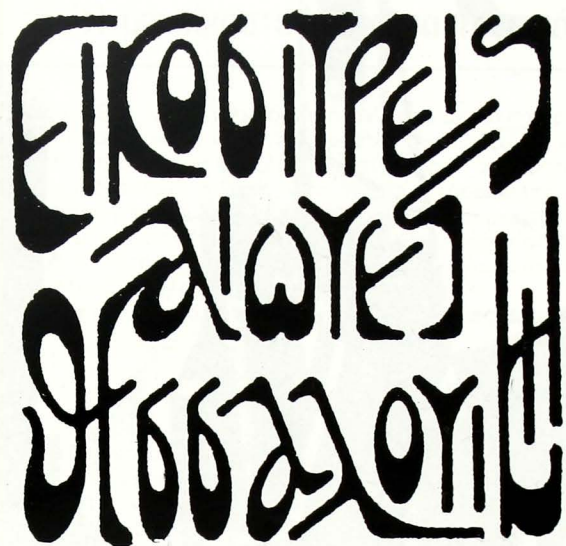
Όταν, κατά την Κατοχή, οί Έβραίοι έξαναγκάσθηκαν να έγκαταλείψουν την πόλη καί να καταφύγουν στα γύρω χωριά, ό Μητροπολίτης μέ πρωτοβουλία του προθυμοποιήθηκε να κρατήσει τά 6 Σέφερ Τορά (κύλινδρους του Νόμου) της Συναγωγής, τά όποία διαφύλαξε στο σπίτι του διατρέχοντας τούς γνωστούς κινδύνους. Μετά την Κατοχή επέστρεψε στην Ίσραηλιτική Κοινότητα τά Σέφερ Τορά δωρίζοντας συγχρόνως καί ένα σπάνιο βιβλίο του 15ου αιώνα περί Έβραίων, γιά να συμβάλλει έτσι στην άναδημιουργούμενη ληλατημένη βιβλιοθήκη της Κοινότητος.

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ό Μητροπολίτης Γρηγόριος βοήθησε ποικιλοτρόπως αλλά καί μετά άπ' αυτή πολλές φορές έδειξε τά φιλοεβραϊκά του αισθήματα, ιδίως σε μία περίπτωση συκοφαντίας των Έβραίων, πού παρουσιάσθηκε οργανωμένη κατά την περίοδο του Πάσχα τό 1950. Τότε ό Μητροπολίτης δημοσίευσε στον τοπικό Τύπο καί κυκλοφόρησε ένυπόγραφη ανακοίνωση στην πόλη, καυτηριάζοντας τίς άνυπόστατες κατηγορίες.

Ή Ίσραηλιτική Κοινότητα έχει τιμήσει τη μνήμη του Μητροπολίτη Γρηγορίου γράφοντας τό όνομά του μέ χρυσά γράμματα στην πλάκα των ευεργετών, πού είναι έντοιχισμένη μέσα στη Συναγωγή.

Ή Ίσραηλιτική Κοινότης Βόλου τιμά την Έκκλησία

Κατά την ήμέρα Πένθους 1984, μέ τη συμπλήρωση 40 χρόνων από τό Όλοκαύτωμα, ή Ίσραηλιτική Κοινότης Βόλου άπένημε στον σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Χριστόδουλο Δίπλωμα Εύγνωμοσύνης γιά όσα ή Έκκλησία της Ελλάδος έπραξε προς διάσωση των Έβραίων, κατά τόν ναζιστικό διωγμό.

23 CENTURIES THESSALONIKI

‘Η μονοδιάστατη έκφραση παράγοντας παρακμής τῆς Θεσσαλονίκης

Τῆς Δρ ΧΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ,
Λέκτορος τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης

Μερικές προκαταρκτικές διευκρινίσεις

1) Ἀπό τούς πιά διφορούμενους καί ἀμφισβητούμενους ὁρους τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν εἶναι ὁ ὅρος ἀνάπτυξη, πού κατὰ τὰ γενικότερα παραδεκτά, μόνο οἰκονομικά μπορεῖ νά ἔχει κάποιο νόημα... γι’ αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο, προτίμησα νά χρησιμοποιήσω τόν ὅρο ἀκμή (καί παρακμή) πού (ἔστω ἱμπρεσιονιστικά) ἐκφράζει ὅλη ἐκείνη τήν ἐπιβολή τῆς Θεσσαλονίκης σάν ζωτικό κέντρο τῆς Βαλκανικῆς, σά τέλη τοῦ 19ου καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. (ἐπιβολή πού δέν εἶναι μόνο στρατηγική, οἰκονομική ἢ πνευματική, ἀλλά ὅλα αὐτά μαζί μέ μία χαρακτηριστική ὑπερεθνική ἰδιαιτερότητα, πού χάθηκε ἀνεπιστρεπτί...).

2) Σ’ αὐτό τό σημείο θέλω νά τονίσω ὅτι ἡ σύντομη ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ δέν ἔχει σκοπό νά ἀποτελέσει ἄλλη μία νοσταλγική ἀναζήτηση αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ μοναδικοῦ παρελθόντος πού χάθηκε γιά πάντα μετά τήν ἀνακατάταξη τοῦ 1912· φίλοδοξία τῆς εἶναι νά προσπαθῇ νά ἀνιχνεύσει τό λόγο (ἢ τούς πιθανούς λόγους) πού ὡδήγησαν τήν πόλη ἀπό τήν ἀκμή στήν παρακμή, πού συμπίπτει μέ τό **πέρασμα ἀπό τή θεοκρατία στόν ἐθνικισμό** ἀπό τήν Ἀνατολή στή Δύση, ἀπό τήν πολυπολιτισμικότητα στόν ἐλληνοχριστιανικό πολιτισμό.

3) Τελευταία διευκρίνιση: οἱ χρησιμοποιούμενοι ὅροι ἔννοοῦνται στήν κοινωνιολογική ἔννοιά τους (κι ὄχι στήν ἔννοια πού τούς δίνει ἡ καθημερινή χρήση τους).

Α. ‘Η Θεσσαλονίκη πρίν τήν Ἀπελευθέρωση

Δεδομένου ὅτι μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα ἡ ἐποχή ἀκριβῶς τῆς μετάβασης ἀπό τόν ἕνα κόσμο στόν ἄλλο (γιατί κατὰ τή γνώμη μου ἐδῶ βρίσκεται κι ὁ οὐσιαστικότερος λόγος παρακμῆς), θά ἀναφερθῶ στήν τελευταία περίοδο ἀναλαμπῆς τῆς πόλης κάτω ἀπό τόν τουρκικό ζυγό κατὰ τό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. καί τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ στήν περίοδο, δηλαδή, κατὰ τήν ὁποία ἡ πόλη ἀποτέλεσε πόλο ἑλξης καί ἐνδιαφέροντος καί πού χαρακτηρίζεται ἀπό μιά ὠριμη πνευματική ἀναζήτηση κι ἕναν ἔντονο κοινωνικό ὄργανισμό.

Τό σημαντικό χαρακτηριστικό τῆς φυσιογνωμίας τῆς πόλης εἶναι ἡ πολλαπλή πολιτισμική ἐκφραση τοῦ μωσαικοῦ τῶν ἐθνοτήτων πού τήν ἀποτελοῦν κι ἀπό τίς ὁποῖες ἐπικρατέστερες (τόσο πληθυσμιακά ὅσο καί πολιτιστικά) εἶναι γιά τή συγκεκριμένη περίοδο, ἡ ἰσραηλιτική, ἡ τουρκική καί ἡ ἑλληνική. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ θρησκευτικότητα ὁρίζε τόν πολιτισμό, ὑπῆρχαν τρεῖς διαφορετικές ἐκφράσεις, πού, ὅμως, συνθέτονταν σ’ ἕνα μοναδικό παράδειγμα γόνιμης συνύπαρξης: ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικά ὁ Κ. Μοσκῶφ¹.

1. Θεσσαλονίκη: Τομή τῆς μεταπρατικῆς πόλης.

Θεσσαλονίκη: σέ παρέλαση οι Έβραίοι υποδηματοποιοί με τό λάβαρο τής Όμοσπονδίας τους.

Μέσα στην πόλη αντίμαχονται δύο έσωτερικές αισθήσεις τής πραγματικότητας: ή λαϊκή Όρθοδοξία καί ό μυστικισμός του Όσραήλ. Ό αίσθηση του άλλου, ό έρωτας του πλησίον έντοπίζεται μέ πείσμα στον άνθρωπο τής Θεσσαλονίκης, όπου κι αν αυτός βρίσκεται, όπου καί νά τόν έχει τοποθετήσει ή θέση του μέσα στό σύστημα. Τί χαρά πού ό άλλος είναι εδώ... ναυτία έμπρός στην αναπόφευκτη μόνωση...».

Κάνοντας μία σύντομη αναδρομή στην ιστορία τής πόλης, βλέπουμε ότι αντίθετα μέ την Εύρώπη, όπου ή κυρίαρχη χριστιανική έκφραση έπνιξε κάθε άλλη, υπάρχει στην Θεσσαλονίκη μία χαρακτηριστική θρησκευτική άνοχη. Όπως είναι γνωστό, ύστερα από διωγμούς πού όφείλονταν στους θρησκευτικούς φανατισμούς τής Δύσης κατά τόν 15ο αιώνα, πολλοί Έβραίοι βρήκαν καταφύγιο κι ευδοκίμησαν στην πόλη (χάρη στην άνοχη πού ό Σουλτάνος Βαγιαζήτ έκανε πράξη πολύ πρίν άκουστούν τά κηρύγματα των Th. More καί Βολταίρου). Έξυπακούεται ότι ό μωαμεθανισμός ήταν κυρίαρχη θρησκεία, ενώ οι Όσραηλίτες είχαν τό προνόμιο του «μουσαφίρη» — σέ αντίθεση μέ τούς χριστιανούς ραγιάδες· παρ' όλα αυτά οι διάφορες εκφράσεις κατάφεραν νά συνυπάρχουν, κάτι πού όδήγησε στή δυνατότητα ολοκλήρωσης των διαφόρων κοινοτήτων τής πόλης κι ιδιαίτερα τής ισραηλιτικής. Πράγμα πού συνετέλεσε στην άκμή τής Θεσσαλονίκης, πού πήρε κοσμοπολιτικό χαρακτήρα κι έγινε ή μοναδική πόλη τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας πού εκσυγχρονίστηκε μέν πάνω σέ δυτικά πρότυπα, χωρίς όμως νά χάσει τίποτα από την ιδεολογική τής ιδιαιτερότητά.

Ό αναπτύχθηκαν έμπορικές σχέσεις, ιδρύθηκαν βιβλιοθήκες, άκαδημίες, σχολεία, τυπογραφεία· οι Έβραίοι τής πόλης έφτασαν νά είναι έμπορικά τόσο ισχυροί, πού μπορούσαν νά έπηρεάζουν τούς ήγεμόνες τής Δύσης γιά νά προστατεύσουν τούς εκεί όμοθρήσκους τους², ή

Θεσσαλονίκη μέ την έντονη έβραϊκή σφραγίδα, ονομάστηκε δίκαια «Μάνα του Όσραήλ» καί «Δεύτερη Όερουσαλήμ», κι άκολουθεί κατά κάποιο τρόπο τή μοίρα του έβραϊκού στοιχείου τής· πέφτει σέ παρακμή μετά τόν 17ο αιώνα γιά νά φτάσει στην άναλαμπή του τέλους του 19ου αι. (στην όποία συνέτειναν, βέβαια, άντικειμενικοί λόγοι, όπως ή σιδηροδρομική σύνδεση, οι άνακατατάξεις στα Βαλκάνια κ.λπ.).

Γιά την περίοδο πού μάς ενδιαφέρει ή Θεσσαλονίκη είναι ένα κοσμοπολιτικό κέντρο (όπου οι Έβραίοι κρατούν τό έμπόριο, τίς τράπεζες, τή βιομηχανία). Τό πληθυσμιακό κυρίαρχο έβραϊκό στοιχείο επιβάλλεται έμπορικά (τά Σάββατα έρημώνει ή πόλη καί σταματάει κάθε κίνηση στό λιμάνι...) ή πόλις διατηρεί καί γι' αυτή την περίοδο τό βασικό τής χαρακτηριστικό, δηλαδή την πολυπολιτισμικότητα: παρ' όλη την τουρκική πολιτική κυριαρχία, ή Θεσσαλονίκη άποτελεί μοναδικό παράδειγμα, πολλαπλών πολιτιστικών εκφράσεων. Τούς Έλληνες άπασχολεί ή Μεγάλη Όδέα, τούς Τούρκους ή νεοτουρκική επανάσταση (ή όποία σήμανε μία χρυσή έποχή γιά τούς Όσραηλίτες: άς μήν ξεχνάμε ότι οι ντονιμέδες θά γεννήσουν στον όθωμανικό χώρο τό τεκτονικό κίνημα, άπ' όπου θά πηγάζει ό έκμοντερνιστικός νεοτουρκισμός³).

Διαφαίνεται ήδη ή άλλαγή πρós την έθνική έκφραση πού έρχεται μαζί μέ την άστική άνάπτυξη. Τό χαρακτηριστικό τής έποχής είναι ότι ενώ ή έμπορική κίνηση καί ή βιομηχανία τής Θεσσαλονίκης δέν είχαν τότε μεγάλη διαφορά από εκείνες των δυτικών πόλεων, ή κυρίαρχη έκφραση τής πόλης συνέχιζε νά είναι (καί φυσικά αυτό δέν ήταν δυνατόν νά κρατήσει πολύ άκόμα), θεοκρατική,

2. «Χρονικά», τεύχος 70, Σεπτέμβριος 1984 (Όφιέρωμα στή Θεσσαλονίκη) σελ. 27.

3. Κ. Μοσκόφ.

‘Η μονοδιάστατη έκφραση παράγοντας παρακμής της Θεσσαλονίκης

ὁμως ὁ ἐξαστισμός (πού ὀφειλόταν κατὰ μεγάλο μέρος στήν ἰσραηλιτική κοινότητα) ὀρίμαζε ἀναπόφευκτα καί τήν ἐθνική ἐκφραση καί ξέρουσε ὅτι ἡ ἐθνική ἐκφραση ἔχει μονοδιάστατη λογική (δέν ἀνέχεται ἰδεολογικά τή συνύπαρξη, τή σύμμιξη μέ τόν ξένο). Αὐτό, εἶναι κατὰ τή γνώμη μου ἕνας ἀπό τούς βασικούς λόγους ἀτονίας τῆς πολυδιάστασης, σχεδόν ἀμέσως μετά τήν ἀπελευθέρωση, μαζί μέ τή νέα ἐθνική πραγματικότητα.

Ἐπισημαίνεται ὅτι σύμφωνα μέ τίς ἐπίσημες ἀπογρα-

φές τῆς ἐποχῆς ἡ πληθυσμιακή ἀναλογία τῆς πόλης ἦταν:

- Γιά τό 1895, ἐπὶ συνολικοῦ πληθυσμοῦ 120.000: Ἰσραηλίτες 50.000, Τούρκοι 25.000 (ἐκ τῶν ὁποίων 2 - 3.000 Ντονμέδες), Ἕλληνες 18.000
- Ἐπίσημη ἀπογραφή τῆς 28.4.1913: Ἰσραηλίτες 61.439, Τούρκοι 45.867 (5.000 Ντονμέδες), Ἕλληνες 39.956⁴

‘Η Θεσσαλονίκη μετά τήν Ἀπελευθέρωση

Η δεκαετία 1912 - 22 εἶναι καθοριστική γιά τήν μετέπειτα μορφή τῆς πόλης πού ἄλλαξε ἀπότομα (μέσα σ’ αὐτή τή δεκαετία, ἐπῆλθε καί ἡ θαυμασιότατη ἀποδυνάμωση τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου τῆς). Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη ὀφειλόταν κατὰ τή γνώμη μου (ὅπως ἤδη σύντομα προανέφερα) σ’ αὐτό πού «ποιητικά» ὀνομάζει ὁ Κ. Μοσχάφ: «γένεση τοῦ νέου Ἰακωβίνου»... Ὅμως μιά σειρά ἀπό γεγονότα τήν καθιστοῦν πιο γρήγορη, πιο ἀπότομη καί πιο ἀπόλυτη, δημιουργώντας ἀγεφύρωτο χάσμα ἀνάμεσα στήν παλιά καί τή νέα πραγματικότητα.

Ι. Τά εἰδικά γεγονότα

1. Ἡ μεγάλη πυρκαγιά τοῦ 1917. Ἡ πυρκαγιά τοῦ 1917 εἶναι τό συμβολικό σβήσιμο τῆς παλιᾶς Θεσσαλονίκης καί οὐσιώδης παράγοντας ὑλικῆς καί ἠθικῆς κατάρτισης τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς. Χαρακτηριστικά ἔχει λεχθεῖ⁵:

«Ἡ πολυεθνική Θεσσαλονίκη τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα, ἀπίθανο κράμα ἀνατολίτικου εὐδαιμονισμοῦ κι εὐρωπαϊκοῦ δυναμισμού, ὡραία σάν τή Σεβίλλη, τό Τολέδο, τήν Κόρδοβα, ἐξαφανίστηκε μιά γιά πάντα. Μιά σύγχρονη Βαβέλ, ὅπου οἱ Ἕλληνες, Ἑβραῖοι, Τούρκοι κάτοικοί τῆς συμφύρονταν μέ τίς μητροπολιτικές καί ἀποικιακές στρατιές τῆς Ἀντάντ, κοσμοπολιτική, γοητευτική, αἰσθαντική, εἶχε μεταβληθεῖ σέ σωρούς στάχτης! Οἱ φλόγες δέν ἔκαναν διάκριση ἀνάμεσα στό καλύβι τοῦ φτωχοῦ καί στό ἀνάκτορο τοῦ πλουσίου, στό καφέ - στανάν καί στή συναγωγή, στό τζαμί καί στήν ἐκκλησία».

Ἡ ζώνη πού ἀποτελοῦσε τόν ζωτικό χώρο λειτουργίας τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα ἐκεῖνη πού πλήγηκε πιο πολύ καί ἡ ἰσραηλιτική Κοινότητα ἐκεῖνη πού δοκιμάστηκε περισσότερο, τόσο ἀπό ἀπόψεως ἀριθμοῦ πυροπαθῶν ὅσο καί ἀπό ἀπόψεως ὑλικῶν ζημιῶν. Παρ’ ὅλη τήν ὑλική βοήθεια (τόσο τῆς ἐλληνικῆς κυβέρνησης ὅσο καί ξένων κρατῶν καί ἰδιωτῶν) τό πλήγμα ἦταν ἀνεπανόρθωτο, ἀφοῦ ὁ ζωτικός χώρος πού προαναφέραμε σβήνει σ’ ἓνα μερόνυχτο. Ἀκολουθεῖ, ἐκτός ἀπό τήν ἐξαθλίωση καί ὁ διασκορπισμός τοῦ ἐβραϊκοῦ πληθυσμοῦ σέ διάφορους συνοικισμούς (μέ ἀποτέλεσμα νά χαθῶν οἱ παραδοσιακές ἱστορικές ἐνορίες).

Ἔτσι, οἱ βασικότερες συνέπειες τῆς πυρκαγιᾶς συνοψίζονται στά ἐξῆς σημεία:

— Χιλιάδες οἰκογένειες ἔχασαν ξαφνικά οἰκονομίες αἰῶνων καί στερημένες ἀπό κάθε μέσο ἐπιβίωσης, ἀνα-

Ἐπιμνημόσυνο δέση τό 1945 στό ἐρειπωμένο νεκροταφεῖο μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεως.

ζήτησαν καινούργια τύχη σέ ἄλλα μέρη (κυρίως στή Γαλλία καί στήν Ἀμερική).

— Ἀκόμα καί ἡ ἰουδαϊκή ἐλίτ, σαγηνευμένη ἀπό τήν πόλη τοῦ φωτός, ἐγκαταλείπει τή Θεσσαλονίκη, ὅπου εὐδοκίμησε γιά αἰῶνες.

— Χωρίς οἰκονομική ἄνεση καί χωρίς πνευματική καθοδήγηση, ἀποπροσανατολισμένο κι ἔχοντας ἀπό τή μιά μέρα στήν ἄλλη χάσει τήν πρωτοκαθεδρία σέ ζωτικούς τομεῖς λειτουργίας τῆς πόλης, τό ἐβραϊκό στοιχεῖο σβήνει.

Κατά τή γνώμη μας, ἡ θεομηνία αὕτη ἀπλῶς ἐπέσπευσε θεαματικά τήν ἀναπόφευκτη φθορά καί δέν ἦταν, ὅπως γενικά πιστεύεται⁶ ὁ καθοριστικός παράγοντας παρακμῆς τοῦ ἐβραϊκοῦ στοιχείου.

2) Ἡ ἀφίξη τῶν προσφύγων τό 1922 ἀλλάζει τελείως τό πληθυσμιακό σκηνικό τῆς πόλης: ὁ πληθυσμός τῆς ὁμοιογενοποιεῖται, γίνεται κατὰ 90% ἐλληνικός, μέ τήν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν (ἀποχώρηση τῶν Τούρκων καί ἀφίξη πολύ περισσοτέρων Ἑλλήνων προσφύγων ἀπό τίς χαμένες πατρίδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Τό ἐλληνι-

4. Ἀπ. Παναγιωτόπουλος, «Ἡ ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης», (ἐκδ. «Ρέκος», Θεσσαλονίκης 1982).

5. Ἀ. Νάρ, «Τά τραγούδια μας».

6. Π.χ. Α. Νάρ. «Οἱ Συναγωγές τῆς Θεσσαλονίκης - Τά τραγούδια μας», σ. 79.

Ἡ μονοδιάστατη ἔκφραση παράγοντας παρακμῆς τῆς Θεσσαλονίκης

κό στοιχείο καταπτομένο μέσα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα του γιὰ ἐπιβίωση στὴ νέα πατρίδα, γίνεται ἔντονα ἀνταγωνιστικό καὶ δὲν ἀφήνει πολλὰ περιθώρια στὸν ἤδη ἐξασθενημένο ὕλικό καὶ ἠθικό ἐβραϊκό πληθυσμό.

Τὸ 1922 σημαίνει καὶ τὸ οὐσιαστικό τέλος τῆς Θεσσαλονίκης - 'Εβραίουπολης' ἡ πόλη χάνει τὴν ἐβραϊκὴ σφραγίδα της, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ὁ Ι. Νεχαμά⁷. Ὁ ἀφανισμός τοῦ 1943 ἦταν ἀπλῶς ὁ θλιβερός ἐπίλογος στὰ 400 χρόνια ἱστορίας τῶν 'Εβραίων στὴν πόλη, ἀφοῦ ἡ ζωτικὴ κοινότητα εἶχε πάψει νὰ ἐπηρεάζει καθοριστικά τὴν τύχη τῆς πόλης πολὺ πρὶν...

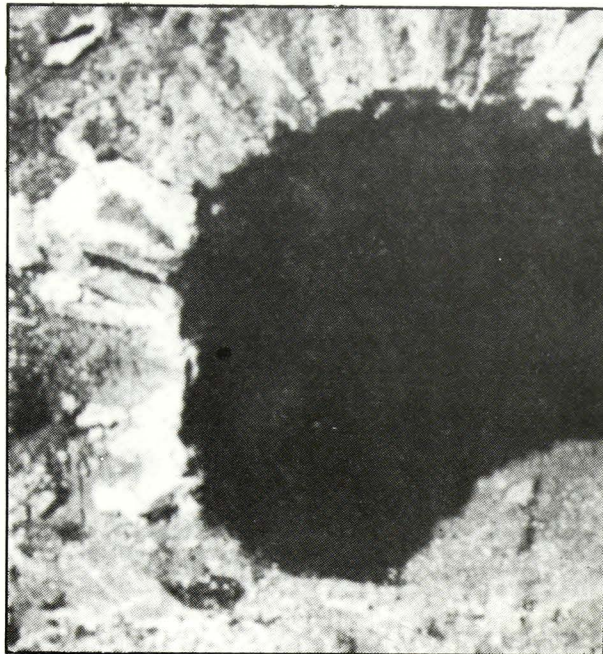
3) "Ἀρρηκτα συνυφασμένες μέ τὸ πέρασμα στὸν ἐθνικισμό οἱ ρατσιστικές προκαταλήψεις. Στὴν 'Ελλάδα ὑπῆρξε, ἀλλὰ σέ πολὺ πιο περιορισμένη κλίμακα ἀπ' ὅ,τι σέ διάφορες δυτικές χώρες (ὅπως π.χ. στὴ Γαλλία, Γερμανία, ἡ ἀκόμη Κεντρικὴ Εὐρώπη) ἀντισιμιτισμός. Εἶναι γνωστά τὰ γεγονότα τοῦ Κάμπελ κατὰ τὸ 1931, πού προκάλεσαν ἄλλη μιὰ μαζικὴ ἔξοδο 11.000 περίπου 'Εβραίων πρὸς τὴν Ἀμερικὴ καὶ τὴν Παλαιστίνη. Ἐκτός ἀπὸ τὰ παραπάνω γεγονότα (πού εἶναι χαρακτηριστικά ρατσιστικῆς βίας), εἶναι σίγουρο πὼς ὑπάρχουν καὶ στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία, ὅπως καὶ ἄλλου, διαδόσεις καὶ προκαταλήψεις πού προβάλλουν τὴν εἰκόνα τοῦ πλουσίου 'Εβραίου, τὴν ταύτισή του μέ τὴ χρηματικὴ δύναμη κ.λπ. καὶ προκαλοῦν ἀρνητικὴ στάση πού φυσικά δὲν συμβάλλει στὴ γόνιμη συνύπαρξη περασμένων χρόνων.

Αὐτές οἱ προκαταλήψεις, εἶναι βέβαια ἐγγενεῖς στὴ νέα πραγματικότητα, πού κατὰ τὴ γνώμη μας ὑπῆρξε ὁ καθοριστικός λόγος ἀτονίας τῆς γόνιμης πολυπολιτισμικότητας — δημιουργοῦ τῆς ἀκμῆς τῆς πόλης (πέρα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα γεγονότα ἐπίσπευσης).

Θά ἀναφερθῶ στὸν οὐσιαστικότερο — κατὰ τὴ γνώμη μου — λόγο τοῦ ραγδαίου ἀφανισμοῦ τῆς ἰδιατερότητας τῆς ἀκμῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Πρόκειται γιὰ τὸ πέρασμα στὴν ἐθνικὴ (μονοδιάστατη) ἔκφραση.

Ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ἦταν παράδειγμα κρατικῆς ὁργάνωσης μέ βασικὴ τὴ θρησκευτικὴ διαφορά· διέφερε ὁμοῦ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ Δύση λόγω τῆς ἀνοχῆς της ὡς πρὸς τὸν ἰουδαϊσμό καὶ τὸν χριστιανισμό. Ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ δυνατότητα εὐδοκίμησης καὶ τῶν ἄλλων ἐκφράσεων (καὶ ὄχι μόνο τῆς κυρίαρχης μουσουλμανικῆς). Χαρακτηριστικό κέντρο αὐτῆς τῆς πολυδιάστασης ἦταν ἡ Θεσσαλονίκη.

Ἡ Θεσσαλονίκη, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶχε στό τέλος τοῦ 19ου αἰ. βασικό χαρακτηριστικό τὴν πολυπολιτισμικότητα, πού ἐπέτρεψε τὴν πνευματικὴ προσφορά ὅλων τῶν ἐκφράσεων μέσα ἀπὸ τὴν ἁρμονικὴ τους συνύπαρξη· πράγμα πού ἀναμφισβήτητα ὁδήγησε στὴν ἀκμὴ τῆς πόλης (μαζί μέ μιὰ σειρά εὐνοϊκές συνθήκες, ὅπως προνομιούχος γεωγραφικὴ θέση, πολιτικὴ συγκυρία ἐποχῆς κ.λπ.). **Τὸ ἀναπτυξιακό κλίμα ὥθει τὴν ὀρίμανση τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας.** Ἡ πορεία πρὸς τὴν ἐθνικὴ ἔκφραση (πορεία στὴν ὁποία πρωτοστατεῖ ἡ ἐβραϊκὴ διανόηση), εἶναι ἡ φυσιολογικὴ ροὴ τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ τὴ γόνιμη πολυπολιτισμικότητα, ἀναζωπυρώνονται ὁ σιωνισμός, ὁ νεοτουρκισμός καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα. Τὸ σημαντικό στοιχείο εἶναι ἐπομένως ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ θεοκρατίαν στὴν ἐθνικὴ ἔκφραση — πού στηρίζεται οὐσιαστικά στὴν ἔννοια τῆς «Φυλῆς» (παλιότερα, ὁ ὅρος σήμαινε τὴν οἰκογενειακὴ καταγωγή καὶ δὲν χρησιμοποιόταν σέ

Τύπος κατακόμβης. Ὑπῆρχαν πολλὰ δειγμάτων σέ ἓνα τμήμα τοῦ παλαιοῦ νεκροταφείου. Οἱ 'Εβραῖοι ἔθαβαν ἐκεῖ κατὰ πρόταση τοῦς Ραββίνους τους.

ἐθνικὸ πλαίσιο· ἡ ἐθνικὴ φυλὴ εἶναι δημιουργήμα τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας). Ἡ ρατσιστικὴ θεωρία γίνεται κυρίαρχη ἰδεολογία ἤδη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. Ἡ φυσικὴ φυλετικὴ κατάταξη, γίνεται κυρίαρχη καὶ χρησιμεύει στὴ δικαιολόγηση τοῦ καινούργιου status quo (στὴ δικαιολόγηση τῆς ἀποικιακῆς ἐκμετάλλευσης ἢ τῆς ἐγχώριας ἐκμετάλλευσης τῶν «φύσει» ἀνίκανων - ἰδεολογικῶν μειονοτήτων στὰ πλαίσια μιᾶς χώρας...).

Τὸ 1912, ἡ Θεσσαλονίκη περιέρχεται στὴν ἑλληνικὴ κυριαρχία. Ἀπὸ τίς ἐθνικὲς ἐκφράσεις πού γεννήθηκαν στὴν πόλη, ἐπικράτησε φυσικὰ ἡ ἑλληνικὴ. Ὅμως ἡ πολιτικὴ συγκυρία πού κατέστησε δυνατὴ τὴν ἐπικράτηση αὐτὴ ἦταν ἀναμφίβολη· χρειαζόταν ὅλο τὸ σθένος καὶ ἡ ἱκανότητα ἐλιγμοῦ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ διατηρήσει (δεδομένου ὅτι ὁποιαδήποτε πολιτικὴ ἔκφραση ἦταν δυνατόν νὰ βρεῖ ὁπαδούς μέσα στὸ πολιτισμικὸ μωσαϊκό τῆς πόλης)· δὲν ἦταν φυσικὰ ἐποχὴ ὅπου θά μπορούσε νὰ εὐδοκίμησει ἀκίνδυνα ἡ ἰδέα τῶν πολλαπλῶν πνευματικῶν κοιτιδῶν στὰ πλαίσια ἐθνικῆς χώρας (γιατί ἡ ἴδια ἡ ἐθνικὴ ὑπόσταση θά κινδύνευε τότε νὰ χαθεῖ...). Ὁ ἑλληνικὸς ἐθνισμός στρεφόταν πρῶτα ἐναντίον στοὺς Τούρκους. Ἡ νέα κυβέρνηση ἔσπευσε νὰ διασφαλίσει στοὺς 'Εβραίους τῆς πόλης (περί τίς 70.000) ἂν ὄχι ὅλα τὰ παλιὰ τους προνόμια, τουλάχιστον ὁρισμένα βασικά δικαιώματα (π.χ. τὸ δικαίωμα νὰ δουλεύουν κατὰ τὴν Κυριακὴ ἀργία — κάτι πού δὲν ἐπέτρεπαν ἄλλες κυβερνήσεις, ἡ βουλγαρικὴ π.χ. καὶ πού καταργήθηκε καὶ στὴν 'Ελλάδα τὸ 1925 — ἢ τὴ δυνατότητα ἐνδυνάμωσης πολιτιστικῶν ἔργων κ.λπ.). Ὁ Ἀρχιρραββίνος Μείρ ἦταν γενικά εὐχαριστήμενος (παρ' ὅλο πού γεννιόταν τώρα τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσας πού δὲν εἶχε ποτέ ἀπασχολήσει τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα). Τόσο ὁ βασιλιάς Γεώργιος καὶ ὁ διάδοχος ὅσο καὶ ὁ Βενιζέλος,

7. «Histoire des Israélites de Salonique».

Ἡ μονοδιάστατη ἔκφραση παράγοντας παρακμῆς τῆς Θεσσαλονίκης

ὑποσχέθηκαν προστασία καί δήλωσαν ἐκτίμηση στήν Κοινότητα (καί βέβαια ἀνάλογα μέ τίς πεποιθήσεις τῶν μελῶν τῆς αὐτῆς τῆς τελευταίας ἄρχισαν νά σχηματίζονται φιλικές ἀναλόγως περισσότερο μέ τή μία ἢ τήν ἄλλη πλευρά...).

Παλιότερα ἡ Κοινότητα εἶχε ἀντιμετωπιστεῖ σάν ὁλόκληρη (ὅπως ὅλοι οἱ ἀλλοθρησκοί τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας)· δηλαδή πέρα ἀπό τίς ἐπίσημες συναλλαγές μέ τήν τουρκική διοίκηση καί πού ἀφοροῦσαν κυρίως θέματα φορολογίας ἢ καλῆς λειτουργίας, ὑπῆρχε αὐτονομία σ' ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους τομεῖς (γλώσσα, σχολεῖα, θρησκευτικά δικαστήρια, κοινωφελῆ ἔργα, ἐσωτερική διοίκηση...). Ἡ νεοτουρκική ἐπανάσταση καθιστᾷ ὅλους τοὺς ὑπῆκόους Τούρκους (ἀφοῦ ὑποτίθεται πῶς ἡ θρησκεία δέν ἔπαιζε πιά σημαντικό ρόλο μέσα στά ἀστικά ἰδεώδη...). Μέ τήν ἀπελευθέρωση, ὅλοι οἱ κάτοικοι πῆραν ἑλληνική ὑπηκοότητα. Ξέρουμε ὅμως, ὅτι ἡ ἐθνική ἑλληνική ἰδεολογία (χαρακτηριζόμενη ἀπό μεγάλη συμμικτικότητα θεωροῦσε ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἑλληνικότητας, τόν Χριστιανισμό). Γιά τή λαϊκή συνείδηση, ὁ ἀλλόθρησκος, δέν ἦταν "Ἕλληνας". Ἐχουμε δηλαδή ἀπό τή μία τή λογική ἀνάγκη ἔνωσης ὅλων στή νέα ἐθνική οἰκγένεια στό ὄνομα τῆς ἰσότητας (πράγμα πού ἀπορρίπτει τήν ἰδιαίτερη μεταχείριση ἢ τίς ἰδιαίτερες προνομιακές καταστάσεις...)· καί ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τή λαϊκή αὐτή ἀντίληψη, τόν ἐπίσημο ὅρο τῆς ἑλληνικότητας, καθώς καί μία σειρά νομοθετικῶν ρυθμίσεων (π.χ. ἐπαναφορά τοῦ Κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ στίς ἀστικές ὑποθέσεις) πού δέ συμπορευόταν στήν ἐντέλεια μέ τή νέα πραγματικότητα.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, ἀναφέρουμε τά ἐξῆς βασικά σημεία:

Ἡ μετάβαση ἀπό τό ἕνα κοινωνικό σύστημα στό ἄλλο, συνεπαγόταν ἀναγκαστικά:

1) Σέ γενικό πλαίσιο — τή σημαντικότητα τῆς φυλετικῆς - ἐθνικῆς κατάταξης (οἱ διάφοροι ἐθνισμοί, προβάλλουν πάντα τή φυσική ἀνωτερότητα τῆς ἐθνότητας πού ἐκφράζουν) — τή μονοδιάστατη ἔκφραση (δεδομένου ὅτι ὁ ἐθνικός πολιτισμός, θεωρεῖται ἀπό τήν ἀστική ἰδεολογία σά μοναδικό - φυλετικό δημιούργημα)· παράλληλες ἰσάζεις πολιτιστικές ἐκφράσεις δέν εἶναι σύμφωνα μ' αὐτή τή λογική δυνατός.

2) Εἰδικά γιά τή Θεσσαλονίκη. Δέν ἐπρόκειτο ἀπλά γιά μετάβαση ἀπό τό ἕνα κοινωνικό σύστημα στό ἄλλο· (Ἀποθεοκρατία στόν ἐθνισμό) οὔτε μόνο γιά ἀπελευθέρωση ἀπό ξενικό ζυγό· ὑπῆρχε καί τό πρόβλημα τῶν ἀντιθετικῶν πιά (κι ἀναγκαστικά) ἐθνικῶν ἐκφράσεων (καί τό πέρασμα σέ δεύτερη μοῖρα — δεδομένων καί τῶν ἀντικειμενικῶν παραγόντων πού προαναφέρθηκαν — τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητας...).

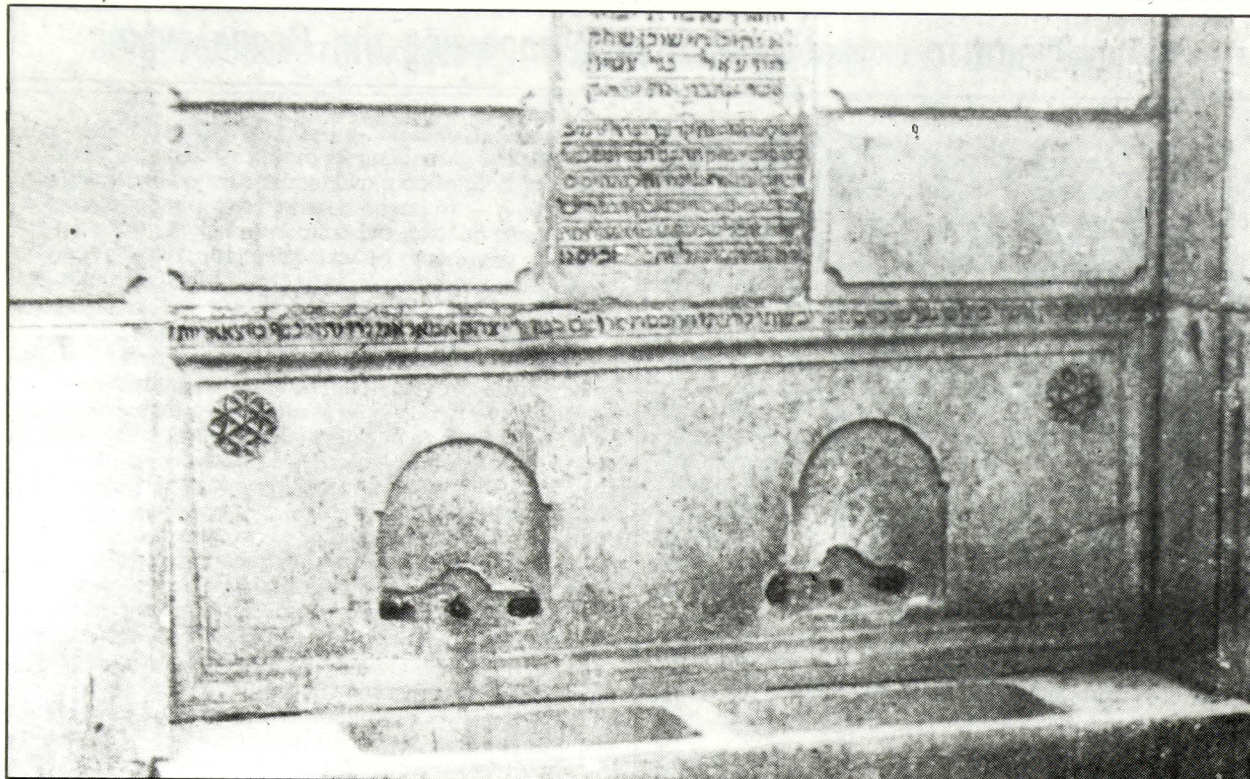
Μέ τήν ἀπελευθέρωση ἀπό τόν τουρκικό ζυγό καί τήν ἔνταξη τῆς στήν ἑλληνική πραγματικότητα, ἡ Θεσσαλονίκη ἔχανε μιά κάποια σχετική αὐτονομία τῆς, πού ἦταν κι ἕνας ἀπό τοὺς παράγοντες ἀνάπτυξής τῆς πέρα καί παράλληλα ἀπό τίς πορεῖες τῶν διαφόρων κέντρων.

Ἡ συνάρτηση ὅλων αὐτῶν τῶν παραγόντων εἶχε σάν ἀποτέλεσμα **ταυτόχρονα τήν ὀρίμανση τῆς ἐθνικῆς ἐκφρασης, ἀλλά καί τόν μαρasmus τῆς γόνιμης συνθετότητας, πράγμα πού ὁδήγησε στήν παρακμῆ τῆς πόλης**· κι αὐτό γιατί ἕνα ἀπό τά σημαντικότερα στοιχεῖα τῆς δέν μπορούσε πιά, ἀκριβῶς καί παράδοξα λόγω τῆς νέας πραγματικότητας — πού ὅμως βοήθησε κατά πολύ νά δημιουργηθεῖ — νά ὁλοκληρωθεῖ ὅπως πρίν. Πρόκειται, κατά τή γνώμη μας, γιά μιά μοναδική ἱστορική περίπτωση παρακμῆς, πού δημιουργήθηκε ἀπό τίς ἴδιες τίς συνθήκες τοῦ ἐξαστισμοῦ πού εἶχε ὁδηγήσει στήν ἀκμή τῆς.

(Ἀνακοίνωση στό Συνέδριο «Οἰκονομική Ἀνάπτυξη καί Προοπτική τῆς Θεσσαλονίκης, στίς 29 Νοεμβρίου 1985)

Θεσσαλονίκη: Ἰσραηλιτικό Νεκροταφεῖο.

Θεσσαλονίκη: Δεξαμενή νερού ἐγκατεστημένη στήν αὐλή τοῦ μεγάλου κοινοτικού σχολείου Ταλμούδ Τορά. Ἡ δεξαμενή ἔγινε μέ δαπάνη τοῦ Ἰσάκ Ἀμαράτζη, τῆς γενιάς τοῦ ἱατροῦ Μωσέ Ἀμαράτζη.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

Ἀναμνήσεις Θεσσαλονικιοῦ

Θά ἀναφέρω ἓνα γεγονός πού ἀφορᾷ στήν ἐβραϊκή κοινότητα τοῦ 1908, ὅταν κηρύχθηκε τό περιβόητο «Χουριέτ» ἀπό τοὺς Νεότουρκους.

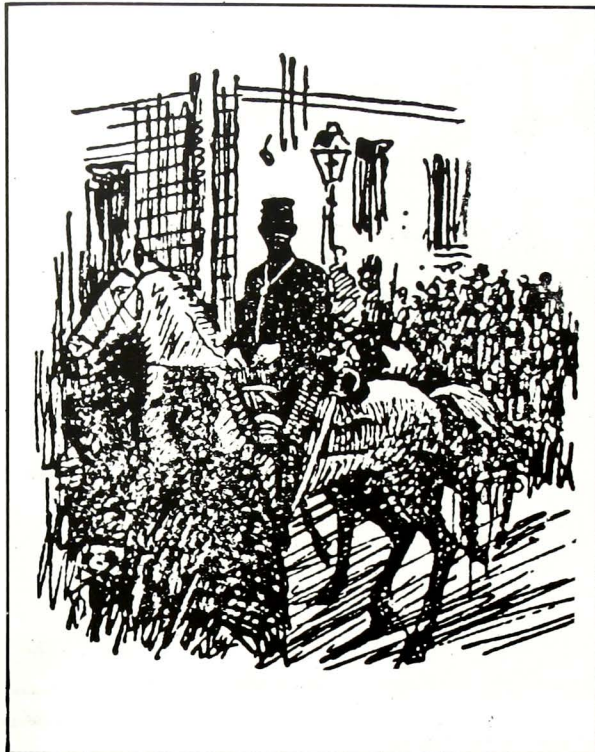
Ὡς γνωστόν οἱ Νεότουρκοι, μέ ἐπικεφαλῆς τοὺς Μ. Κεμάλ, Ταλαάτ, Ἐμβέρ, ξεκίνησαν ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης καὶ ἀνέτρεψαν τὸν σουλτάνο Ἀβδούλ Χαμίτ, τὸν ὁποῖο μετέφεραν στὴ βίλλα Ἀλλατίνι παρὰ τὸ Ντεπώ. Μετὰ τὴν ἐπικράτησή τους οἱ Νεότουρκοι κάλεσαν τίς ἐθνότητες πού ζοῦσαν στήν τότε Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία νά ἐκλέξουν τοὺς ἀντιπροσώπους τους καὶ νά τοὺς στείλουν στό Κοινοβούλιο. Μέ τὴν κήρυξη τοῦ «Χουριέτ» σήμανε καὶ τὸ τέλος τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγώνα. Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας πίστεψαν στίς διακηρύξεις τῶν Νεοτούρκων γιὰ μιὰ μεγαλύτερη ἐλευθερία καὶ ὑποδέχθηκαν μέ χαρά, τραγούδια καὶ χορούς τὸ νέο καθεστῶς. Ἀργότερα, ὅμως, ἀπεδείχθη ὅτι ἔπесαν στήν παγίδα τῶν Νεοτούρκων καὶ τίποτε ἄλλο.

Τώρα, τί ἔγινε στὴ Θεσσαλονίκη; Ἡ στρατιωτικὴ τουρκικὴ μουσικὴ παίζοντας ἐμβατήρια καὶ ἀκολουθοῦμενη ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ὄχλο ἐπισκέπτονταν ἓνα - ἓνα τὰ σπίτια τῶν πασάδων καὶ προυχόντων Τούρκων καὶ τοὺς καλοῦσαν νά ἀναγνωρίσουν τὸ Χουριέτ. Ὅσοι τὸ ἀνεγνώριζαν εἶχε καλῶς, ὅσοι ὄχι συλλαμβάνονταν καὶ τοὺς κρεμοῦσαν πάνω στήν ἄνω πόλι ἀπὸ τὰ πλατάνια πού ὑ-

πῆρχαν ἐκεῖ, τὴ γνωστὴ περιοχή Σάν Τσινάρ (= τουρκιστὶ πλατάνια). Μία - μία οἱ Κοινότητες τῆς Θεσσαλονίκης, Ἕλληνες, Σέρβοι, Ἀλβανοὶ κ.λπ. ἀναγνώρισαν τὸ νέο καθεστῶς. Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότης, πού ἦταν καὶ ἡ πολυπληθέστερη, δὲν εἶχε ἀναγνωρίσει ἀκόμη τὸ νέο καθεστῶς. Μιὰ ἡμέρα ὁ πάπος μου Σπύρος Κωνσταντίνου - Δαμιανοῦ, ὁ ὁποῖος διέμενε στήν ὁδὸ Μισδραχὴ (πού εἶχε τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1905, ὅταν ὁ ἱατρός Μισδραχὴ τὴν ἔφτιαξε σάν δρόμο προσπελάσεως ἀπὸ τὴν Τζαντέ ντέ βέντε, σημερινή Β. Ὀλγας, πρὸς τὸ νοσοκομεῖο Χίρς πού μόλις τότε εἶχαν γίνει τὰ ἐγκαίνιά του μέ δωρεὰ τοῦ Αὐστριακοῦ Ἑβραίου βαρὼνου Χίρς πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, συνάντησε ἓναν φίλο τοῦ Ἑβραῖο, τὸν μακαρίτη τώρα Σουμουέλ, πού χάθηκε μέ τὴ γυναῖκα του Βίδα στό Ἰουσουβιτς τὸ 1943 καὶ τὸν ρώτησε: «Κύριε Σουμουέλ, τί θὰ κάνετε ἐσεῖς μέ τὸ Χουριέτ; Ἀκόμα δὲν τὸ ἀναγνωρίσατε καὶ εἶστε οἱ μόνοι νομιζῶ». Ἀπάντησε ἐμπιστευτικά: «Music Spyro mira te va dirir una cosa, ma no digas a ninguno nada. Esto Huriet non es bueno y para nosotros y para vosotros. (Μετάφραση γιὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν Ladino: «Κύριε Σπύρο, θὰ σοῦ πῶ ἓνα πράγμα, ἀλλὰ κοίταξε νά μὴν πῆς σέ κανέναν τίποτε, αὐτὸ τὸ Χουριέτ δὲν εἶναι καλὸ οὔτε γιὰ μᾶς οὔτε καὶ γιὰ σᾶς».

Μέ ἄλλα λόγια, οἱ μόνοι πού δὲν ἔπесαν στήν παγίδα

Οί Έβραίοι τῆς Θεσσαλονίκης καί τό κίνημα τῶν Νεοτούρκων

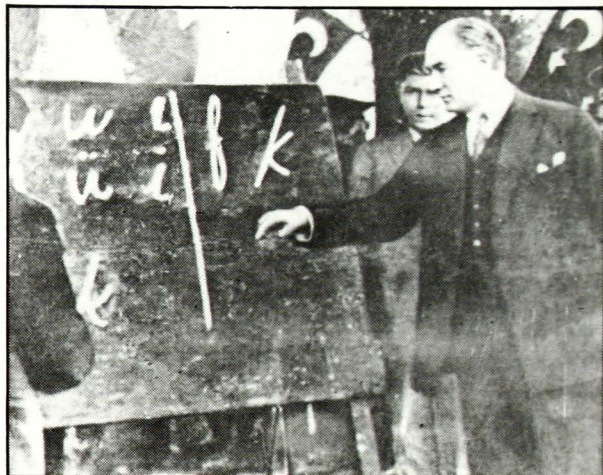

τῶν Νεοτούρκων ἦσαν οἱ Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὁποῖοι τούς εἶχαν καταλάβει ὅτι φοροῦσαν προσωπεῖο, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀργότερα μέ τίς σφαγές καί τή γενοκτονία τῶν Ἀρμενίων καί τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τό 1922. Πλὴν, ὅμως, ἔπρεπε καί οἱ δύστυχοι Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης νά πάρουν θέση ἀπέναντι στό νέο καθεστῶς.

Ἀναγκαστικά, λοιπόν, τό τότε συμβούλιο τῆς Έβραϊκῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης, μέ πρόεδρο τόν Καράσσο, ὄρισαν μιά ἡμέρα γιά νά συγκεντρωθοῦν οἱ Έβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης στή σημερινή πλατεία Ἐλευθερίας, πού ἦταν τό τέρμα τῆς ὁδοῦ Σαμπρή Πασά (σημερινῆς Ἐλ. Βενιζέλου). Ὁ μακαρίτης Σουμουέλ, ὁ ὁποῖος ἐργαζόταν στίς δουλειές τοῦ Σαούλ Μοδιάνο καί ἦταν γείτονας τοῦ πάππου μου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μισδραχῆ, τόν κάλεσε νά πᾶνε μαζί στή συγκέντρωση. Ὁ πάππος μου δέχθηκε καί πῆγαν μαζί. Συγκεντρώθηκαν πολλές χιλιάδες Έβραίων τῆς Θεσσαλονίκης καί ἀπό ἓνα μπαλκόνι βγῆκε ὁ πρόεδρος Καράσσο γιά νά καλέσει τόν λαό νά ὀρκιστοῦν πίστη στό νέο καθεστῶς. Καί ὁ Καράσσο ἀρχισε ὡς ἑξῆς: «A sucuenta millones di Ottomanos liones juramos» (Δηλαδή «σέ πενήντα ἑκατομμύρια ὀθωμανικά λεοντάρια ὀρκιζόμαστε»)*. Ἀπό κάτω, ἐκτός ἀπό τό juramos, πού σημαίνει «ὀρκιζόμαστε», ἀκούστηκαν καί πολλά «jugamos», πού σημαίνει «παίζουμε»... Αὐτό ὑπέπεσε στήν ἀντίληψη τοῦ πάππου μου, ὁ ὁποῖος φεύγοντας ἀπό τή συγκέντρωση μέ τόν φίλο του Σουμουέλ τόν ρώτησε ἂν ἄκουσε

* Γιά τὰ 50.000.000 ὀθωμανικά λεοντάρια ἐννοοῦσε ὁ Καράσσο ὅτι σέ τόσους ὑπολογίζταν τότε ὁ πληθυσμός τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

καλά τό «jugamos». Αὐτός τό ἐπιβεβαίωσε γελώντας... «Σοῦ εἶπα, Σπύρο, ὅτι ἐμεῖς οἱ Έβραῖοι δέν θέλουμε τό Χουριέτ, γιατί εἶναι κακό γιά ὅλους μας. Καί ὁ μακαρίτης Σουμουέλ εἶχε ἀπόλυτο δίκιο, γιατί ὅλοι οἱ ἄλλοι χριστιανικοὶ λαοὶ ἔπесαν στήν παγίδα, ἐνῶ οἱ Έβραῖοι, διορατικοὶ καί προσεκτικοὶ δέν ἔπесαν. Γιά ἀκόμα μιά φορά φάνηκαν ἐξυπνότεροι. Τὴν ἄλλη ἡμέρα τῆς συγκεντρώσεως ἡ τουρκικὴ ἐφημερίδα «Σελανίκ» ἔγραψε γιά τή συγκέντρωση καί τόν ὄρκο τῶν Έβραίων πρὸς τό Χουριέτ, χωρὶς νά ἀντιληφθεῖ τὰ ἄλλα.

Ὁ Κεμάλ Ἀτατούρκ εἰσήγαγε τό νέο τουρκικὸ ἀλφάβητο.

Ἡ ἀφήγηση εἶναι τοῦ παπποῦ Σπύρου Δαμιανοῦ πρὸς τὴν γιαγιά μου Χρυσή καί τὴν γειτόνισσά τους Μαρία Μπουλουζα, μιά πανέξυπνη Ἑλληνίδα ἀπὸ τὸ Βάβδο Χαλκιδικῆς, ἡ ὁποία ἦταν τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης τῆς οἰκογένειας Μοδιάνο στή βίλλα IDA καί ὁμιλοῦσε ἄπταιστα τὰ ἰταλικά, γαλλικά, ἰσπανοεβραϊκά καί τουρκικά! Ἡ ἀνωτέρω ἦταν γενικὴ οἰκονόμος τῆς βίλλας IDA στή γωνιά Μισδραχῆ καί Β. Ὁλγας καί πολὺ ἀγαπητὴ στήν κυρία Μοδιάνο, ἡ ὁποία τὴν ἐκτιμοῦσε πάρα πολὺ.

Ἐλευθέριος Γιουλούντας

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ

Τό *χρονογράφημα*
«Ὁ Δεκάλογος ἐν Οὐρανοῖς»
πού δημοσιεύθηκε στό προηγούμενο
φύλλο τοῦ περιοδικοῦ μας
εἶναι τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου
ἀπὸ τό βιβλίο του
«Ἀττικά Ἡμέρα», Ἀθήναι 1894

Ἀντάρτες στό Βουνό τό 1943: Σαμπεταί Βαρσάνο (ἀρ. 1), τό ζεῦγος Φανή (ἀρ. 2), Λέων Ματαλόν (ἀρ. 3), Ματίλδη Μασαράνο γνωστή μέ τό ψευδώνυμο «Κατίνα» (ἀρ. 4), καί Μάρκο Καραάσο, ὁ ὁποῖος ἀργότερα σκοτώθηκε σέ μιά μάχη ἐξω ἀπό τήν Ἑδεσσα (ἀρ. 5).

Τό Ἑβραϊκό

Τοῦ κ. Μάρκου Βαφειάδη

Η Θεσσαλονίκη εἶχε τή μεγαλύτερη ἑβραϊκή κοινότητα τῆς Ἑλλάδας, ἴσως πάνω ἀπό 50.000. Βασικά χωρίζονταν σέ δύο «κατηγορίες»: στούς πλούσιους Ἑβραίους, ἐμπόρους πού μερικοί τους ἦταν καί μεγαλέμποροι, καί στούς ἐργαζόμενους, βασικά ἐργάτες καί στήν πλειοψηφία τους καπνεργάτες, καπνεργάτριες καί φορτοεκφορτωτές. Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο κατηγορίες Ἑβραίων, λόγω τῆς ἐθνικοθηρησκευτικῆς τους διαφορετικότητας καί «ἀπομόνωσής» τους σέ ξεχωριστοῦς χώρους κατοικίας ἀπό τόν ὑπόλοιπο περίγυρο (στή Σαλονίκη π.χ. τά ἑβραϊκά, ἡ ἑβραϊκή συνοικία) πιστεύονταν πώς ἦταν σχέσεις ἀλληλεγγύης καί κοινῶν ἐπιδιώξεων. Αὐτό, ὅμως, ἀπό τήν πρώτη ματιά, ἀπλουστευμένη, διαδοσιακή στόν κόσμο. Στήν οὐσία ἦταν, ἐκτός ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τοῦ ἐργοδότη ὅπως καί σ' ὀλόκληρη τήν ἐργατική τάξη, σχέσεις μιᾶς ξεχωριστῆς κατηγορίας ἐκμετάλλευσης καί ἐξάρτησης.

Ἐνα ἀπό τά πολλά παραδείγματα: ἀπό παράδοση — ὅπως λέγαν οἱ ἴδιοι — ἑβραιοπούλα πού δέν εἶχε σάν προίκα, ἐκτός ἀπό τά ρουχικά καί ἕνα καλά ἐπιπλωμένο δωμάτιο (κι ὅταν ἀκόμα δέν εἶχε δωμάτιο ἔπρεπε νά 'χει

τά ἐπιπλα), δέν μπορούσε νά παντρευτεῖ. Καί, σχεδόν ὅλη ἡ προίκα ἀποκτιόνταν μέ πίστωση πού ἔκαμνε ὁ Ἑβραῖος ἔμπορος (σέ εἶδος ἢ σέ χρῆμα) στήν οἰκογένεια τοῦ κοριτσιοῦ καί κατ' αὐτό τόν τρόπο ὅλοι οἱ Ἑβραῖοι ἔμποροι εἶχαν ἀπό κάμποσες οἰκογένειες ὁ καθένας σάν μόνιμους πελάτες τους καί τά λεφτά τους τά παίρναν πίσω μέ δόσεις, βέβαια καί μέ τόν ἀνάλογο τόκο, ἰδιαίτερα στά χρηματικά δάνεια. Καί ἦταν σίγουροι ὅτι θά πάρουν τά λεφτά τους, γιατί, κατά κανόνα, ἡ κοπέλα ἢ κοπέλες τῆς ἐργατικῆς οἰκογένειας πού χωρίς ἄλλο δούλευε στήν παραγωγή, δέν ὑποχρεώνονταν νά δίνει λεφτά στό σπίτι, ἀλλά μέ τό μεροκάματο πού 'παιρνε ξοφλοῦσε τίς δόσεις γιά τά βερεσέ τῆς προίκας τῆς. Τό ἴδιο γίνονταν καί μέ τό χτίσιμο τῶν σπιτιῶν στό συνοικισμό, ἀλλά γιά λογαριασμό πιά τοῦ οικογενειάρχῃ, εἴτε ὅλης τῆς οἰκογένειας.

Ὅτι αὐτό τό κατεστημένο εἶχε διαμορφωθεῖ σ' ὅλο τό φάσμα τῶν ἐθνικοθηρησκευτικῶν καί ἐθιμικοπαραδοσιακῶν σχέσεων καί διατηροῦνταν, καθόλου δέν ἀνταποκρίνονταν στούς σκόπιμα καλλιεργούμενους χαρακτηρισμούς καί στή διάχυτη ὑπόνοια γιά τά περὶ «πᾶς Ἑβραῖος καί πλούσιος», «Ἑβραῖος ἔμπορος», «Ἑβραῖος τοκογλύφος», «Ἑβραῖος καταφερτζής». Ὁ ταξικός δια-

χωρισμός ανάμεσά τους ήταν όχι λιγότερο έντονος και αποτελούσε μέρος του συνολικού ταξικού περιγύρου στον οποίο ο εργαζόμενος Έβραϊος ήταν ένταγμένος σαν δουλεωτής και γκρεμιστής της ταξικής κοινωνίας. "Ισως και γιατί ήταν διπλά εκμεταλλεόμενος, ο Έβραϊος εργαζόμενος, μιά από την περιβόητη έβραϊκή «άλληλεγγύη» — εκμετάλλευση από Έβραϊο καπιταλιστή - τοκογλύφο — και μιά από τον καθημερινό του εργοδότη, γι' αυτό χρειάζεται η τοποθέτησή του και στο αγωνιστικό επίπεδο.

Εργάτες στην καταπληκτική τους πλειοψηφία, ήταν οργανωμένοι στο κλαδικό τους σωματείο και όχι σπάνια αποτελούσε τη μαχητική του πρωτοπορία. Παράδειγμα οι Έβραίοι καπνεργάτες και καπνεργάτριες. Τόσο στις καθημερινές κινητοποιήσεις μέσα και έξω από το εργοστάσιο όσο και στις απεργιακές, είχαν, σχεδόν πάντα, όχι απλώς συμμετοχή αλλά και μαχητική. Προπαντός οι Έβραιοπούλες, όπως έξαλλου και όλες οι άλλες εργάτριες, πολλές φορές ήταν πιότερο μαχητικές απ' ό,τι οι άνδρες. Δύσκολα έβρισκες Έβραϊο εργάτη ή εργάτρια απεργοσπάστη.

Παρά το γεγονός ότι, κατά τη μετά τον Μπεναρόγια περίοδο, δεν εμφανίστηκαν ίδιας έμβλειας έβραϊκά στελέχη, ή πολιτική έπιρροή του κόμματός μας ανάμεσα στους Έβραίους ήτανε πάνω από το μέσο ποσοστό απ' ό,τι στους άλλους χώρους, παρά τις διακυμάνσεις που παρουσίαζε κατά καιρούς, όπως έξαλλου και στον άλλο πληθυσμό, παρά τις τρομοκρατικές μεθόδους που έφάρμοζε εναντίον τους ή άρχουσα τάξη και μιά απ' αυτές ήταν και το ξεχωριστό έκλογικό τμήμα γιά τους Έβραίους. "Η σοβαρή αυτή πολιτική έπιρροή είχε και ανάλογες θετικές έπιπτώσεις κομματικά και στους άλλους τομείς τους μαζικούς. Προσωπικά π.χ. δεν θυμάμαι περίπτωση που να 'χε διαλυθεί δλωσδιόλου ή κομματική όργάνωση των Έβραίων είτε της Νεολαίας, με έξαίρεση ίσως την Τεταρταυγουστιανή περίοδο. Καί ή έφημερίδα «'Αβάντι», παρά τις σοβαρές οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζε, έβγαине σχεδόν τακτικά και όχι σπάνια με απλήρωτη προσωπική δουλειά στελεχών, όπως ο Κοέν, ό Τζαχών, ό Καζές και άλλοι.

Η κατοχική τραγωδία τους

Από τά τέλη ακόμα του 1941 είχε άρχισει ή άνασυγκρότηση της κομματικής όργάνωσης των Έβραίων. Στά 1942 άναπτύχθηκε πιό πολύ και στά 1943, όταν πιά μπήκε σ' έφαρμογή τό έγκληματικό χιτλερικό σχέδιο γιά όλοκληρωτική έξόντωση των Έβραίων, τό κύριο πρόβλημα που άπασχολούσε όλη την έβραϊκή κοινότητα, και φυσικά και την κομματική όργάνωση, ήταν τά ειδικά μέτρα που άρχισαν νά παίρνουν οι γερμανοφασίστες καταχτητές στά 1942 κατά των Έβραίων. Καί πρώτα ήταν ότι ύποχρέωνε τον κάθε Έβραϊο νά φέρε πάνω του τό διακριτικό άστρο και τό δεύτερο ή έπιτήρηση της έφαρμογής των μέτρων από τους ίδιους τους Έβραίους, από διορισμένα από τους καταχτητές άτομα με καθήκοντα άστυνόμου, ύπόλογοι άπέναντι στις άρχές κατοχής. "Η προσπάθεια της κομματικής όργάνωσης Θεσσαλονίκης (και της κομματικής όργάνωσης των Έβραίων) νά άντιδράσουν στά μέτρα αυτά με κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες, με έπιδίωξη την κα-

θολική άρνηση νά φέρουν τό άστρο και νά μή δεχτεί κανένας Έβραϊός τό ρόλο του χωροφύλακα, δέν βρήκε άπήχηση. Καί σέ μικρό χρονικό διάστημα τό μέτρο όλοκληρώθηκε με μιά σιωπηρή συγκατάθεση σαν τό μικρότερο κακό, που ήταν και τό μοτίβο της άντιδραστικής διοίκησης της κοινότητας.

Οι ίδιοι οι Έβραίοι είχαν γίνει άγνώριστοι. Τίποτα δέν τους είχε μείνει από τους πρώτους έαυτούς τους. Από πρωτοπόρους και μαχητικούς άγωνιστές τους έβλεπε απογοητευμένους και άδρανείς. Κι όχι μόνον αυτό. Σέ ξάφνιαζε ή συμπεριφορά των Έβραίων — διορισμένων και έθελοντών — που τους είχε άναθέσει ό φασίστας καταχτητής τό ρόλο του χωροφύλακα ανάμεσα στους όμοεθνείς τους. Στην έκτέλεση της άποστολής τους με θρασύτητα και άπονία ξεπερνούσαν και τους ίδιους τους φασίστες καταχτητές, που τους καθοδηγούσαν. "Ότι οι Γερμανοφασίστες σαν τελικό τους σκοπό είχαν τό όλοκληρωτικό ξερίζωμα των Έβραίων, άμφιβολία γι' αυτό δέν είχαν οι Έβραίοι κομμουνιστές. Καί ή Κ.Ο. Θεσσαλονίκης άρχίζοντας από τό 1942 και μέχρι τή μέρα που τους κλείσανε στά γκέτο και σέ συνέχεια στο συρματόφραχτο στρατόπεδο σέ χώρο κοντά στο σιδηροδρομικό σταθμό και άρχισε ή μηματική τους μεταφορά στην Πολωνία — τότες ήταν άγνωστο γιά που τους πάνε, πάντως τουλάχιστον έγώ δέν τό θυμάμαι — δέν έπαψε νά προτείνει σειρά από μέτρα γιά τή σωτηρία όσο μπορούσε πιό πολλών σαν άτομα και κατά οικογένειες. "Ιδιαίτερα, μόλις ήρθε στη Σαλονίκη, τον Φλεβάρη του 1943, ή λεγόμενη «ειδική ύπηρεσία Ρόττεμπεργκ» και άρχισε ή καταγραφή της περιουσίας των Έβραίων και ή άπογραφή τους, ή όργάνωση πρότεινε νά μήν πουλήσουν όσο όσο τά έπιπλα και άλλα τους πράγματα αλλά ένα μέρος της τυχόν περιουσίας τους νά τά παραδώσουν σέ όργανωμένους Έλληνες γιά φύλαξη και τους ίδιους νά τους «σκορπίσει» χωριστά, ακόμα και κατά οικογένειες σέ διάφορες περιοχές, όπου θά μπορούσαν νά 'ταν σέ ασφάλεια. Πρότεινε σέ συνέχεια νά τους βοηθήσει, τουλάχιστον τά παιδιά τους — μικρά και μεγάλα — νά τά έμπιστευτούν σέ ελληνικές οικογένειες έξω από τή Σαλονίκη και σέ περιβάλλον άγνωστο που θά 'ταν σέ ασφάλεια.

Κανένα απ' αυτά και άλλα, ίδιου χαρακτήρα μέτρα, που προσπάθησε νά βάλει σ' ένέργεια ή κομματική όργάνωση δέν έφερε άποτέλεσμα. Τό τελευταίο ήταν όταν βάλαμε στην κομματική τους όργάνωση νά δηλώσουν τά μέλη του Κόμματος τους μέ τή δήλωση: «Ξέρουμε πώς πάμε γιά χαμό, αλλά τό καθήκον μας είναι νά 'μαστε κοντά στους δικούς μας, με τις οικογένειές μας, και άς χαθούμε μαζί τους». "Ετσι, έκτός από πεντ' έξι που δέν είχαν οικογένειες, όλοι οι άλλοι γύρισαν και μπήκαν στο συρματόπλεγμα. Γλίτωσε κανένας τό θάνατο; Ποιός ξέρει!

Από τά Απομνημονεύματα, τόμος 2ος (1940 - 1944), έκδόσεις «Νέα Σύνορα», Αθήνα 1985

Αλεξάνδρεια: Το Γενικό Προξενείο της Ελλάδος.

Οι Έβραιοι στήν 'Αλεξάνδρεια

Ύπό το βιβλίο του Ήρ. Λαχανοκάρδη: **Παλαιά και Νέα 'Αλεξάνδρεια**. — Σύντομος Ιστορική ανασκόπησης του 'Αλεξανδρινού 'Ελληνισμού κατά τὰ τελευταῖα 50 ἔτη — ('Αλεξάνδρεια: Βιβλιοπωλεῖον Σπ. Γρίβα, 1927), στὸ κεφάλαιο «Τὸ θέατρον εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν» (σελ. 221 - 223) περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἑξῆς γιὰ τὰ νεώτερα τότε θέατρα:

Η «'Αλάμπρα» ἰδρυθεῖσα ἀπὸ τὸν ὁμογενῆ, Έβραϊὸ τὸ θρήσκευμα **Σὺλ. Κονελιάνο τὸ 1907** εἰς τὸ γήπεδον Καζούλη, παρὰ τὸν Σταθμὸν Ραμλίου, ὅπου ἦτο ἕως τότε ἐγκατεστημένον τὸ γυμναστήριον τοῦ 'Ομίλου τῶν Φιλάθλων.

Τὸ θέατρον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀνῆκει σήμερον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἱδρυτοῦ, τὸν μοναδικὸν μας "Έλληνα θεατρώ- νην κ. **Μπετίνο Κονελιάνο**, ἔχει οἰκοδομηθῇ καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς νεωτέρας τέχνης. Πρό παντός διακρί- νεται διὰ τὴν θαυμασίαν ἀκουστικὴν του. Ὑπό τῆς σκη- νῆς τῆς «'Αλάμπρας» παρήλασαν κατὰ τὴν τελευταίαν εικοσαετίαν οἱ μέγιστοι τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ξένων θιάσων καὶ οἱ διασημότεροι καλλιτέχναι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, τῶν ὁποίων οὔτε τὰ ὀνόματα δέν εἶναι δυνατόν

ν' ἀναφέρομεν, διότι θὰ ἐχρειαζόμεθα πολλὰς σελίδας.

Ἐπίσης ὁ ἴδιος Κονελιάνο ἱδρυσε καὶ ἄλλο θέατρον - Καζίνο, τὸ «'Εδέμ», εἰς τὴν αὐτὴν σχεδὸν περιοχὴν καὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερον τὸ «Καζίνο Ριβιέρα». Εἰς τὸ θέατρον αὐτό, κατεδαφισθέν κατὰ τὰ ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἔπαιξαν μόνον ἰταλικοὶ θίασοι καὶ θίασοι ποικι- λῶν.

Παραπλεύρως τῆς Ριβιέρας ὑπάρχει ἕτερον θέατρον, τὸ «Κουρσάλ», ἱδρυθέν πάλιν ἀπὸ τὸν κ. Κονελιάνο μετὰ τὸν πόλεμον καὶ μεταβληθέν τελευταίως εἰς κινηματο- γράφον. Ἐπαιξαν εἰς αὐτὸ διάφοροι ἑλληνικοὶ καὶ ξένοι θίασοι, μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ θίασος τῆς Κυβέλης.

Εἰς τὴν προκυμαίαν τοῦ ἀνατ. λιμένος καὶ ἐναντι τοῦ Ξενοδοχείου Οὐϊντσὸρ ἱδρυσε κατὰ τὸν πόλεμον δύο

Ἡ διύλεξις τοῦ κ. Α.Ε. Κοέν ἐν 'Αλεξάνδρειᾳ:

Αλεξάνδρεια 27 Νοεμβρίου 1934. Ὁ διακεκριμέ- νος Ἰσραηλῆτης δημοσιογράφος, περιοδεύων ἀνταποκριτὴς γαλλικῶν ἐφημερίδων κ. Α. Ε. Κοέν ἔκαμε, τὴν Κυριακὴν 25 τρέχοντος εἰς τὴν εὐ- ρεῖαν ἐπὶ τούτῳ αἰθούσαν τοῦ Γαλλικοῦ Λυκείου, λίαν ἐνδιαφέρονσαν διύλεξιν μέ θέμα: «'Ελλάς - Αἴ- γυπτος - Παλαιστίνη ἀένουσι πηγαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ». Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διαλέξεων ἐγένετο προβολὴ ἑλληνικῶν εἰκόνων, ἡ δὲ κ. Ἀδελίνη Νοχέκ ἐτραγουδῆσεν ἑλληνικά ᾄσματα. Τὴν ἐν λό- γῳ διύλεξιν εἶχον ἀναλάβει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὁ Παναγιώτατος Πατριάρχης Μελέτιος Μεταξάκης, ὁ Αἰδεσιμώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Δαβὶδ Πράττο, οἱ γε-

νικοὶ πρόξενοι Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας κ. κ. Διαμαν- τόπουλος καὶ Ζεριέ, οἱ πρόεδροι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλ- λικῆς Ἀκαδημίας.

Ὁ ἐπιφανὴς ὁμιλητὴς ἀφ' οὗ ἀνέπτυξε τὸ μεγα- λεῖον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξύμνησε τὸ ὑπέροχον ἑλληνικὸν πνεῦμα, καταλήξας εἰς πραγματικὸν ὕμνον τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Ἀκο- λούθως ἀνέλυσε τὸ θέμα του εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν πο- λιτισμὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης καταχειρο- κροτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου του ὅπερ εἶχεν ὑπερπληρῶσει τὴν αἴθουσαν.

(Περιοδικὸ «Ἡ φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», Δεκέμβριος 1934)

Οί Έβραίοι στήν Ἀλεξάνδρεια

ἀλλεπαλλήλως θέατρα ὁ κ. Μ. Καραγιάννης, ἔχων ὡς συνεργάτην τόν τόν Σπ. Ἀντίπαν. Τό πρῶτον ἐξ αὐτῶν τό «Κονκόρντια», ὅπου κατά περιόδους ἔπαιζαν ἑλληνικοί θίασοι, ὑφίσταται καί μέχρι σήμερα, μεταβληθέν πρό ὀλίγων ἐτῶν εἰς «ντάντσιν». Τό ἄλλο, «τά Ὀλύμπια», ὅπου ἐπίσης ἔπαιζαν ἑλληνικοί θίασοι, τῆς Μαρίκας Κοτοπούλη, τῆς Ἑγκελ κ.λπ., δέν ὑπάρχει πλέον σήμερα, κατεδαφισθέν πρό τεσσάρων - πέντε ἐτῶν.

Μεταξύ τῶν νεωτέρων θεάτρων πρέπει ν' ἀναφερθεῖ τό θερινόν τοιοῦτο «Λούνα Πάρκ» ἐν Ἰβραημία, τό ὁποῖον πρό τοῦ πολέμου ἐλειτούργει μᾶλλον ὡς κήπος ἢ ἐξοχικόν κέντρον ὑπό τήν διεύθυνσιν τοῦ Παν. Σαββίδη. Κατόπιν μετά τόν πόλεμον τό παρέλαβον οἱ Π. Πανάγος καί Εὐστ. Θεοδοσίου (ὁ τελευταῖος ἀπεχώρησε πρό τινος) καί τό μετέβαλον εἰς ὠραῖον πράγματι θερινόν θέατρον, τό ὅποιον κυρίως εἰργάσθη πολὺ κατά τά ἐτη τοῦ πολέμου. Ἐπαιζαν εἰς αὐτό ἐκ περιτροπῆς οἱ θίασοι Νίτσας Ράλλη ἐπὶ σειράν ἐτῶν, Χρ. Τσερίνη, Φύρστ - Ροζ. Νίκα, Γονίδη, Βεάκη - Νέζερ, Εἰρ. Βασιλάκη, Ν. Μηλιάδη, Σαμαρτζή - Μηλιάδη καί τελευταίως ἐφέτος ὁ θίασος Ὀλυμπίας Ριτσιάρδη - Φ. Σαμαρτζή. Εἰς τό θέατρον «Λούνα Πάρκ» ἐπαίχθησαν διά πρώτην φοράν καί ὅλαι σχεδόν αἱ ἐπιτόπιοι ἐπιθεωρήσεις, γραφεῖσαι ἀπό Ἀλεξανδρινούς.

Ἡ μεγάλη κατά τά τελευταῖα ἐτη ἐξέλιξις τοῦ «Λούνα Πάρκ» ὀφείλεται κυρίως εἰς τόν ἰδιοκτήτην του κ. Πανάγον, ὅστις οὐκ ὀλίγα ἐδαπάνησε διά νά τό ἐξωραΐσει καί ὅστις εἰς τά δύσκολα χρόνια δέν ἐδίστασε νά ὑποστηρίξει διά μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν τούς θιάσους, ἵνα τούς συγκρατήσει.

Ἄλλο θερινόν θέατρον παραπλεύρως τοῦ «Λούνα Πάρκ» εἰς τόν κήπον τοῦ Ξενοδοχείου «Ἐλβέτσια» ἱδρυθέν πρό ἑξ περιόδου ἐτῶν ἀπό τόν Τηλ. Λεπενιώτην δέν ἔζησε πολὺ, καίτοι ἔπαιζαν εἰς αὐτό ἀρκετά καλοὶ θίασοι, ὅλοι ζημιωθέντες ἢ καί διαλυθέντες.

Τό θερινόν θέατρον «Μελλβεντέρε» παρά τόν Σταθμόν Ραμλίου, ἱδρῦθη μετά τοῦ ὁμωνύμου καζίνο ἀπό τήν Ἑταιρείαν «Κράουν Μπρέβερ», μετά τόν μέγαν πόλεμον. Σήμερα διευθύνεται ἀπό τόν κ. Φούτζιο. Ἀξίζει νά ἀναφερθεῖ ἰδιαίτερος τό θέατρον αὐτό, διότι ἐκεῖ μέ-

σα ἔπαιζαν κατά προτίμησιν ἑλληνικοὶ θίασοι.

Τό νεώτατον τῶν ὑπαρχόντων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χειμερινῶν θεάτρων, τό «Μωχάμετ Ἀλη» ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ροζέτης, ἱδρυθέν ὑπό τοῦ κ. Κορντάχη δέν ἔχει ἐνδιαφέρον ἀπό ἑλληνικῆς ἀπόψεως, διότι εἰς αὐτό δέν ἔπαιζαν ἰδιοί μας θίασοι.

Ἐν τέλει κλείομεν τό κεφάλαιον τοῦτο σημειώνοντες χάριν τῆς ἱστορίας τά ἐξῆς θέατρα: Θέατρον τοῦ Κήπου Ροζέτης, κατεδαφισθέν ἤδη, ἀλλά σημειῶσαν πολλὰς καλὰς ἐποχάς, ἰδία διότι ἐδόθησαν εἰς αὐτό μεγάλα ἑορταί καί ἐσπερίδες. Θέατρον «Μελλβύ», ἀρχικῶς Καζίνο καί ἤδη αἶθουσα κινηματογράφου, ὅπου ἔπαιζαν περιοδικῶς διάφοροι μικροὶ ἑλληνικοὶ θίασοι. Καί, τέλος, καζίνο - θέατρον Λυών, παρά τόν παλαιόν Σιδηροδρομικόν σταθμόν, ὅπου ἔπαιζαν ἀπό τοῦ 1910 ἐπὶ τινα ἐτη διάφοροι λαϊκοὶ ἑλληνικοὶ θίασοι καί τό ὅποιον ἔγινε κατόπιν κινηματογράφος, καί, τέλος, κατέρρευσε, μὴ ὑφιστάμενον πλέον.

Ἐπίσης στή σελ. 326 τοῦ ἰδίου βιβλίου καί μέ τίτλο «Ἰσραηλιτική - Κερκυραϊκή Ἀδελφότης» περιλαμβάνονται τά κάτωθι:

Ἑλληνικώτατον Φιλανθρωπικόν Σωματεῖον, τό ὅποιον ἀποτελεῖται ἀπό Ἰσραηλίτας τῆς Κέρκυρας, Ἑλληνας τήν ἐθνικότητα, τήν γλῶσσαν, τά ἦθη καί ἔθιμα.

Ἰδρῦθη ἐνταῦθα πρό εἴκοσι περίπου ἐτῶν, πρῶτος δέ αὐτοῦ πρόεδρος, παραμείνας μέχρι σχεδόν τοῦ θανάτου του πρό τινων ἐτῶν, ὑπῆρξεν ὁ Ραφαήλ Ναχμίας, γνωστός Ἀλεξανδρινός μεγαλέμπορος. Ἐκτοτε ἐξελέγη καί εἶναι μέχρι σήμερα πρόεδρος ὁ τραπεζίτης Μεγύρ Βεντούρα, ὅστις μεριμνᾷ τόσο διὰ τήν εἰσπραξίν τῶν τακτικῶν συνδρομῶν τῶν ὑπερογδοῦντα μελῶν, ὅσον ἐπίσης καί διὰ τήν πραγματοποίησιν τοῦ ἀλληλοβοηθητικοῦ καί φιλανθρωπικοῦ σκοποῦ τῆς Ἀδελφότητος.

Ἡ Ἀδελφότης διαθέτει σήμεραν θετικόν κεφάλαιον, κατατεθειμένον εἰς Τραπεζας, ἄνω τῶν χιλίων λιρῶν, ἔχει δέ ἀνακηρύξει ἀπό τινων ἐτῶν ἐπίτιμον αὐτῆς πρόεδρον τὸν ἔγκριτον ὁμογενῆ δικηγόρον κ. Ἀμ. Μπατίνο, ὅστις ἔχει προσφέρει ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ Σωματείου πολυτίμους ὄντως ὑπηρεσίας, λόγω τοῦ ἐπαγγέλματος του καί τῆς κοινωνικῆς του θέσεως.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Οἱ πρῶτοι ἐργατικοὶ νόμοι ὑπῆρξαν στὸν Ἰουδαϊσμό

Τοῦ Donald B. Williams

ταν ἐξετάζουμε παλιά νομικά συστήματα καί ἰδιαίτερα ἐκεῖνα πού προκύπτουν ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμό, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ ἀποκαλούμενος «πρωτόγονος» νόμος παρῆχε καλύτερη προστασία στοῦ ἀτομο καί τήν κοινωνία ἀπὸ ὅσο οἱ σύγχρονες νομοθεσίες.

Παρόλη τήν πολιτιστική ἀνάπτυξη πού ἔχει σημειωθεῖ σέ ἄλλους τομεῖς, ἡ πρόοδος στὸν τομέα τῆς Νομικῆς δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς τίποτε παραπάνω ἀπὸ τήν ἐπιστροφή σέ προγενέστερους χρόνους καί τήν προσταρμωγὴ ἢ τήν υἱοθέτηση ἀρχαιοτέρων νόμων, γιὰ τήν παροχὴ τῆς ἀπαιτουμένης σέ κάθε ἐποχὴ προστασίας πρὸς τὸ ἀτομο καί τήν κοινωνία.

Ἡ παρατήρηση αὕτη ἰσχύει ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴν Ἑργατικὴ Νομοθεσία. Χρησιμοποιῶ τὸν ὅρο «ἐργα-

τικὴ νομοθεσία» παρά τὸν παλαιότερο ὅρο «ἀφέντης καί ὑπηρέτης».

Ἡ γλῶσσα τῆς Νομικῆς ἀντικατοπτρίζει σέ κάθε ἐποχὴ τὴ σκέψη καί τὴ συνείδηση τῆς κοινωνίας. Τὴν ἐποχὴ πού ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ ὅρος «ἀφέντης καί ὑπηρέτης», ἴσχυαν διαφορετικὲς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις. Δέν ἔχει κάποιος παρά νά θυμηθεῖ τὰ ὅσα ἔχει διαβάσει γιὰ τίς βικτωριανὲς οἰκοδομὲς, μέ τὰ «ἄνω» καί τὰ «κάτω» διαμερίσματά τους, πού ἀντικατοπτρίζουν τὴν κοινωνικὴ τάξη πού ἐπικρατοῦσε τότε.

Σέ πιὸ πρόσφατους χρόνους ὁ ὅρος «ἀφέντης καί ὑπηρέτης» φαίνεται νά καταργήθηκε, ἀντικαθιστᾶμενος ἀπὸ ἄλλους ὅρους, ὅπως «ἐργοδότης» καί «ἐργαζόμενος», ἢ «διοίκηση» καί «ἐργατικὸ δυναμικὸ».

Οἱ πρῶτοι ἐργατικοὶ νόμοι στὸν Ἰουδαϊσμό

Ἡ διαφοροποίηση στὴν ὁρολογία ἀντικατοπτρίζει καὶ ἐκφράζει τὶς διαφοροποιήσεις στὴ σκέψη καὶ τὶς ἀντιλήψεις μας. Αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι τὸ καινοφανές. Ἡ παλαιότερη ἀναφορά σὲ «ὕπνρητη» καὶ «ὕπνρησία» μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ παρεμφερεῖς ἀντιλήψεις σὲ ἀρχαιότερους πολιτισμούς, ὅπως ὁ ἰουδαϊκός, ὁ ἐλληνικὸς ἢ ὁ ρωμαϊκός.

Ἡ ἐβραϊκὴ λέξη γιὰ τὸν «ὕπνρητη» εἶναι **ἔβεντ**, γιὰ δὲ τὴν ὑπνρησία εἶναι **ἄβοντά**. Οἱ ὅροι καίτοι ἐπιφανειακὰ δείχνουν πρωτόγονοι, κάλυπταν καὶ τὶς ἐννοιες πού σήμερα γνωρίζουμε ὡς ὑπνρητής ἢ δούλος (**ἔβεντ**) καὶ ὑπνρησία ἢ δουλειά (**ἄβοντά**).

Ὑπάρχει μιὰ ἄλλη πτυχή πού ἀποδεικνύει τὴν τότε λαϊκὴ ἀντίληψη καὶ ἀφορὰ τὴ θρησκευτικὴ «ὕπνρησία». (Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ἐδῶ ὅτι καὶ στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα χρησιμοποιοῦμε τὴν ἴδια λέξη γιὰ ἀμφότερες τὶς ἐννοιες).

Ὁ ὅρος **ἄβοντά** ἀναφέρεται ἐπίσης στὴ θεῖα λατρεία, τὴν προσευχὴ καὶ τὶς τελετουργεῖες πού τελοῦντο στὸ ναὸ καὶ σ' ἄλλους χώρους. Ἐδῶ βρίσκω τὸν πρῶτο συσχετισμὸ μεταξύ **θρησκείας** καὶ **ἐργασίας**, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ δουλειά ἢ ἡ ἐργασία νὰ ἀποκτᾷ στὴν ἰουδαϊκὴ θρησκεία καὶ νομοθεσία, τὴν ἀξιοπρέπεια ἐκείνῃ πού, ὡς φαίνεται, δὲν ὑποστηρίζετο ἀπὸ ἄλλα θρησκευτικὰ ἢ νομικὰ συστήματα: κατὰ τὴν ραββινικὴ περίοδο, ὁ Ἰλλέλ ἦταν ἕνας ξυλοκόπος καὶ ὁ Σαμμάι ἕνας οἰκοδόμος.

Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες ἀναφορὲς περὶ ἐργατικῆς νομοθεσίας ὑπάρχει στὸ Δευτερονόμιο (24:14), «Δὲν θέλεις ἀδικῆσαι μισθωτὸν πτωχόν καὶ ἐνδεῆ, ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἢ ἐκ τῶν ξένων σου τῶν ἐν τῇ γῇ σου, ἐντὸς τῶν πυλῶν σου».

Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ χωρίο αὐτὸ τῆς Γραφῆς δὲν παρείχε μόνον αὐτὸ πού σήμερα γνωρίζουμε ὡς «προστασία τοῦ ἐργαζομένου», ἀλλὰ θέσπισε κι ἕνα νόμο πού ἀπαγόρευσε τὶς διακρίσεις γιὰ φυλετικούς ἢ ἐθνικούς λόγους. (Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ Ἀγγλία μόλις στὰ 1970 ἐνσωμάτωσε στὸ νομοθετικὸ της σύστημα τὴν πράξη περὶ Φυλετικῶν Σχέσεων).

Στὸ ἐπόμενο χωρίο τοῦ Δευτερονόμιου τονίζεται ὅτι ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ πληρώνει τὸν ἐργαζόμενο ἀμέσως

μετὰ τὸ πέρας τῆς ἡμερησίας ἐργασίας, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὴ δύση τοῦ ἡλίου. Ὑπάρχει ἕνας πρακτικὸς λόγος γιὰ τοῦτο: ὁ ἐργαζόμενος ἔπρεπε νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἀγοράσει τὶς ἀπαιτούμενες γιὰ τὴν οἰκογένειά του προμήθειες.

Ὅπως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας γνωρίσαμε τὴ μετάβαση ἀπὸ τὸ «ἀφέντης καὶ ὑπνρητής» στὸ «ἐργοδότη καὶ ἐργαζόμενο», ἔτσι καὶ μεταξὺ τῆς Βιβλικῆς καὶ τῆς ραββινικῆς περιόδου, οἱ ὅροι **ποέλ** καὶ **μελαχά** ἀπέκτησαν τὴν ἐννοια τοῦ «ἐργάτη» καὶ «ἐργασία». Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι σαφῶς πολυπλοκότεροι καὶ ἐκφράζουν τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἀσχολούμενους μὲ τὶς Ἀνθρώπινες Σχέσεις στὸ χωρὶ τῆς βιομηχανίας, εἴμαστε ἐνήμεροι τῆς ἐκφράσεως «ἐθιμο καὶ συνήθεια», μιὰ φράση πού χρησιμοποιεῖται τόσο ἀπὸ τὶς διοικήσεις ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἐργατικὲς ἐνώσεις γιὰ τὴ δικαίωση τῶν ἐνεργειῶν τους. «Ἔτσι κάναμε ἐπὶ σαράντα χρόνια» δὲν ὑπάρχει λόγος γιὰ «διαφοροποιήσεις» — αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος διατυπώσεως τῆς παραπάνω ἀναφερομένης ἀρχῆς.

Ἐξεπλάγην ὅταν ἀνακάλυψα μιὰ ἀναφορὰ περὶ παρομοίας ἀντιλήψεως, πού ἀποτελεῖ τὴ βάση γιὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴ μεταχείριση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, στὴν πραγματεία τοῦ Ταλμούδ «Μπάβα Μετζία», 7:1. Διαβάζουμε ἐκεῖ:

«Ὁ προσλαμβάνων ἐργάτες καὶ παραγγέλλει αὐτοὺς νὰ ἀρχίσουν (τὴν ἐργασία) ἐνωρίς τὸ πρωὶ ἢ νὰ συνεχίσουν μέχρις ἁγὰ τὸ βράδυ, ὅταν ἡ τοπικὴ συνήθεια εἶναι νὰ μὴν ἀρχίζει (ἡ ἐργασία) νωρίς τὸ πρωὶ ἢ νὰ συνεχίζεται ἕως ἁγὰ τὸ βράδυ, δὲν δικαιούται νὰ τοὺς ὑποχρεώσει (νὰ πράξουν τοῦτο). Ὅταν ἡ τοπικὴ συνήθεια ἐπιβάλλει τὴ διατροφή καὶ τὴ συντήρηση τῶν ἐργατῶν, ὁ ἐργοδότης ὑποχρεοῦται νὰ πράξει παρομοίως».

Κάθε συμφωνία ὑπάγεται στὸν σεβασμὸ τῶν τοπικῶν ἐθίμων. Παρόμοια τοπικὰ ἐθιμα πρέπει νὰ τηροῦνται καὶ ἔχουν ἰσχὺ νόμου. Ἐάν ὑπάρχει ἡ ὑποχρέωση παροχῆς διατροφῆς πρὸς τοὺς ἐργάτες, ὁ ἐργοδότης πρέπει νὰ συμπεριφερθεῖ μὲ γενναιοδωρία καὶ ὄχι μὲ μικροπρέπεια.

Στὴν παραπάνω πραγματεία τοῦ Ταλμούδ ἀναφέρεται ἡ περίπτωση τοῦ γιοῦ κάποιου ραββίνου, ὁ ὁποῖος προσέλαβε ἐργάτες καὶ συμφώνησε νὰ παράσχει σ' αὐτοὺς τροφή. Ὁ ραββίνος, ὡς ἄτομο περισσότερο προσγειωμένο καὶ ἀναμφίβολα, περισσότερο ἐνήμερος περὶ τῶν ἐπικρατούντων συνθηγιῶν, ἀντελήφθηκε ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν ἰουδαϊκὴ νομοθεσία, τοῦτο θὰ σήμανε τὴν ὑποχρέωση παροχῆς πλουσιοπάροχης διατροφῆς, ὅπως τὰ γεύματα πού ἀπολάμβαναν οἱ ἄνδρες τοῦ βασιλεῖα Σολομών, διαφορετικὰ ἡ ὑποχρέωση τοῦ ἐργοδότη δὲν θὰ εἶχε ἐκπληρωθεῖ!

Στὶς ἐρευνές μου ἔχω διαπιστώσει ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἐργατικὸ δικαστήριο, ὅπως τὸ γνωρίζουμε σήμερα σ' αὐτὴ τὴ χώρα, (Σημείωση: ἐννοεῖ τὴ Μ. Βρετανία) ἔχει τὸ ἀντίστοιχο θεσμικὸ πλαίσιο στὴν ἰουδαϊκὴ νομοθεσία. Ὑπῆρχε ἕνα τριμελὲς δικαστήριο, μὲ ἕναν νομικῶς ἀνεγνωρισμένο «νταγιάν» (δικαστὴ) καὶ δύο ἄλλους ἰδιώτες. Στὸ Ταλμούδ τὸ δικαστήριο αὐτὸ ὀνομάζετο «**Μπέτ Ντιν σέλ Ἐντιγιότ**».

«Τζούις Κρόνικαλ», 8.2.1985

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88 39 951

Υπεύθυνος σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. **Ἰωσήφ Λοβιγγερ**
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Janusz Korczak

Janusz Korczak
im. Janusza Korczaka
rok 1985
Priznato Pani
ANGELIKA VARELLA
zaszczytne wyróżnienie
za szczególne wartościowa
książkę
pł. FILENADA FOUNDOUKIA MOU
oraz medal patriotyczny
im. Janusza Korczaka
Przewodniczący
Związku Sekcji 1985

Φωτοτυπία του έπαινου
πού άπονεμήθηκε στην
Άγγελική Βαρελά
στή μνήμη του Korczak
άπό τό πολωνικό τμήμα
τής «Διεθνούς οργάνωσης βιβλίων
γιά τή νεότητα»
γιά τό βιβλίο του
Φιλενάδα φουντουκιά μου».

Τό διεθνές βραβείο παιδικής λογοτεχνίας Janusz Korczak άπονέμεται κάθε δύο χρόνια στή μνήμη του Janusz Korczak άπό τό πολωνικό τμήμα της «Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων γιά τή Νεότητα» (I.B.B.Y.) σέ βιβλία γιά παιδιά πού προτείνονται άπό τά τοπικά τμήματα της οργάνωσης αυτής ή άλλους συναφείς φορείς. Η άρχή έγινε τό 1979 πού ήταν, όπως θά θυμάστε, έτος του παιδιού.

Ο «Κύκλος του έλληνικού παιδικού βιβλίου», πού είναι τό έλληνικό τμήμα της I.B.B.Y., είχε προτείνει γιά τό 1985 τρία συνολικά βιβλία γιά παιδιά, σύμφωνα μέ τόν κανονισμό του βραβείου, όπως πρότειναν άλλωστε καί όλες οι άλλες χώρες. Η κριτική επιτροπή, πού άποτελείται άπό ειδικούς διεθνούς κύρους, μοίρασε φέτος τό πρώτο βραβείο σέ τρία παιδικά βιβλία (Ιαπωνία, Αυστρία καί Πολωνία) καί έδωσε τρεις έπαινούς (Ελλάδα, Γερμανία καί Βραζιλία).

Ο έλληνικός έπαινος άφορούσε τό βιβλίο του «Φιλενάδα, φουντουκιά μου», καί μετά άπό πρόσκληση του πολωνικού τμήματος της I.B.B.Y. νά παραβρεθώ στήν πανηγυρική τελετή πού έγινε στις 17 Νοεμβρίου, ξεκίνησα γιά τή Βαρσοβία. Τό ταξίδι αυτό σηματοδοτήθηκε όχι τόσο γιά τόν έπαινο πού πήρα όσο γιά τό ότι ό έπαινος ήταν στή μνήμη του Janusz Korczak, ενός ανθρωπιστή πού άφιέρωσε τή ζωή του στά παιδιά καί πέθανε γι' αυτά, καί στο ό τι τά βιβλία πού διακρίνονται άπηχούν τις ιδέες του.

Είναι φυσικό έδώ στήν Ελλάδα νά μήν ξέρουμε πολλά γι' αυτόν τόν ανθρωπο. Στήν Πολωνία όμως είναι ένας θρύλος, ένας θρύλος σ' ό,τι άφορά τά παιδιά, όπως ακριβώς είναι ό Σοπέν γιά τή μουσική καί ή Μαρία Κιουρί γιά τήν επιστήμη.

Η ζωή αυτού του ανθρώπου (γεννήθηκε τό 1878 καί πέθανε τό 1942) ήταν μία συνεχής κι έμπρακτη αγάπη γιά τά παιδιά, μέ άποκορύφω α τό θάνατό του τόν Αύγουστο του 1942 στους θαλάμους αερίων της Τρέμλινκα, όπου πορεύτηκε μέ τή θέλησή του, γιά νά μήν εγκαταλείψει τά διακόσια όρφανά Έβραίοπουλα πού προστάτευε στο γκέτο της Βαρσοβίας. Όπως πολλά άλλα θύματα της χιτλερικής θηριωδίας, ό Korczak δέν έχει μήτε τάφο, όπου ν' άποθέσει κανείς λίγα λουλούδια στή μνήμη του. Η μνήμη του όμως είναι διάχυτη παντού. Στήν ποίηση, στή λογοτεχνία, στή ζωγραφική, στή γλυπτική, στο θέατρο, σ' όλα τά ιδρύματα καί τις παιδαγωγικές άκαδημίες πού έχουν τό όνομά του καί άσχολούνται μέ τήν προσωπικότητά του καί τήν έφαρμογή των παιδαγωγικών του ιδεών.

Η Ούνέσκο καταχώρησε επίσημα στο καλαντάρι της τό έτος 1978 (έπέτειο των έκατό χρόνων άπό τή γέννησή

του) σαν «έτος Korczak» κι άκολούθησε μία πλούσια σειρά άναμνηστικών εκδηλώσεων σ' όλες τις χώρες του κόσμου, όπου υπάρχουν φίλοι της διεθνούς οργάνωσης μέ τό όνομά του.

Οι περισσότεροι μελετητές του έργου του σταματούν μέ ευλάβεια καί θαυμασμό στον ήρωικό του θάνατο καί τόν υπερτονίζουν, μά ό θάνατός του δέν θά μπορούσε νά είναι διαφορετικός. Ήταν απλούστατα τό τελευταίο σκαλοπάτι μιας ζωής άφοσιωμένης στά παιδιά. Πώς θά μπορούσε νά τά εγκαταλείψει τήν ώρα πού τόν είχαν περισσότερη ανάγκη, δηλαδή τήν ώρα του θανάτου τους.

Ο Korczak ξεκίνησε σαν παιδίατρος. Παρακολουθώντας τούς μικρούς άσθενείς του μέ ιδιαίτερη αγάπη καί προσοχή, προχώρησε σέ μία εκπαιδευτική θεωρία, πού τήν έκανε πράξη μέσα στά όρφανοτροφεία πού ίδρυσε. Δίδαξε στο έλεύθερο Πολωνικό Πανεπιστήμιο, όπου δίδασκαν σοφοί, γνωστοί γιά τις προοδευτικές τους ιδέες, καθώς καί στο Ίνστιτούτο Ειδικής Παιδαγωγικής, όπου φοιτούσαν σπουδαστές γιά σχολεία μέ άνάπηρα ή διανοητικά καθυστερημένα παιδιά.

Συγγραφέας μέ μεγάλο ταλέντο, έγραψε πάμπολλα βιβλία γιά παιδιά καί άπό τις ραδιοφωνικές του εκπομπές συμβούλεψε χιλιάδες νέους στά πρώτα βήματα της ζωής τους. Τό θεατρικό τους έργο «Βασιλιάς Μαθθίας ό Α'», πού παίχτηκε στήν Ελλάδα άπό τό θίασο της Ξένιας Καλογεροπούλου, είναι πλούσιο σέ προβληματισμούς κι έρωτηματικά κι ό Korczak μέσα άπ' αυτό έξηγει στά παιδιά μέ ειλικρίνεια ποιά πρέπει νά είναι ή σχέση τους μέ τούς ενήλικες. Όχι άντιστροφή των ρόλων, μά άμοιβαία άλληλοεκτίμηση. Έάν τά παιδιά έχουν ανάγκη άπό σεβασμό, προσοχή κι αγάπη, έχουν ώστόσο ανάγκη καί τήν πείρα καί τή συμπαράσταση των μεγάλων.

Μέ τήν τριπλή αυτή ύπόσταση, γιαντρός, συγγραφέας, παιδαγωγός, ό Korczak είχε τριπλή πρόσβαση στο σώμα, στο πνεύμα καί στήν ψυχή των παιδιών. Σ' ένα άπό τά βιβλία του γιά τούς μικρούς αναγνώστες, άφησε τή διαθήκη του πού ήταν καί τό πιστεύω της ζωής του: «Η μεγαλύτερη ευτυχία είναι νά ζεις, νά εργάζεσαι καί ν' αγωνίζεσαι γιά νά γίνει ό κόσμος καλύτερος...».

Κι έτσι, παρ' όλο πού δέν ύπάρχει τάφος γιά ν' άποθέσει κανείς λίγα λουλούδια, ύπάρχουν οι ιδέες του, οι ύποτροφίες πού δίνονται στή μνήμη του στά όρφανά παιδιά πού έπιθυμούν νά σπουδάσουν, ύπάρχουν τά βραβεία πού δίνονται σέ παιδικά βιβλία πού προωθούν τήν ιδέα του ανθρωπισμού καί της άλληλεγγύης, ύπάρχουν καί οι καλές τέχνες, πού τόν άπεικονίζουν πάντα στήν άγκαλιά μέ τά παιδιά, μέ μία μεγάλη έγνοια μέσα στά μάτια, μέ τά χέρια άνοιχτά, έτοιμα νά τά προστατέψει.

ΑΓΓ. ΒΑΡΕΛΛΑ
(«Μακεδονία», 3.1.1986)

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...
(Παροιμ. 3:18)